

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงในบ้านขุนลาวกับการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีพ

ในบทนี้จะเป็นการศึกษาถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาในพื้นที่บ้านขุนลาว และการปรับตัวของผู้คนในชุมชนบ้านขุนลาวเกี่ยวกับการดำรงชีพ โดยเฉพาะเรื่องของสถานการณ์การบริโภคเมืองในปัจจุบันที่เริ่มลดลง ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพทำสวนเมืองของคนในชุมชน เนื่องจากพื้นที่บ้านขุนลาวประกอบอาชีพทำสวนเมืองมาหลายชั่วอายุคน เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน จำเป็นต้องศึกษาในเรื่องความสำคัญของเมืองในการเป็นพืชเศรษฐกิจชุมชน กระบวนการจัดสรรพื้นที่ปลูกเมืองของบ้านขุนลาว เทคนิควิธีการปลูกและเก็บเมือง วิถีการผลิตเมืองที่เกิดขึ้น จนนำมาสู่กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนเมืองบ้านขุนลาว เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปในชุมชนได้ คนในชุมชนจึงจำเป็นต้องมีการปรับตัว โดยแบ่งเป็นการปรับตัวเป็น 2 รูปแบบ คือ การปรับตัวจากภายในชุมชน และการปรับตัวจากภายนอกชุมชน ซึ่งในบทนี้จะใช้ 3 แนวคิดที่เข้ามาช่วยในการทำความเข้าใจกับปัญหาที่เกิดขึ้น โดยแนวคิดแรกจะเป็นแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทางการเกษตร: กรณีชุมชนสวนเมือง เพื่อเห็นถึงการใช้ที่ดินในแบบเข้มข้นมากขึ้น มีการปลูกพืชตามความต้องการของตลาดที่เปลี่ยนไป แนวคิดที่สองคือ แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน และแนวคิดที่สามคือ วิถีการดำรงชีพ เพื่อเห็นถึงการปรับตัวจากคนในชุมชน โดยมีรายละเอียดต่างๆ ของบทนี้ดังนี้

3.1 เมือง: พืชเศรษฐกิจของชุมชน

ความจำกัดของพื้นที่ราบที่เหมาะสมสำหรับการเพาะปลูกข้าวทำให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งอพยพขึ้นไปบนพื้นที่สูงเพื่อหาเลี้ยงชีพ ทำให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่สำคัญของภาคเหนือ คือ เศรษฐกิจเมือง ที่สนองความต้องการความต้องการและแก้ปัญหาของชาวบ้านที่ขาดแคลนที่ดินเมืองเป็นสินค้าสำคัญของชุมชนภาคเหนือมาตั้งแต่อดีต สร้างความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องระหว่างชาวพื้นราบกับชุมชนบนที่สูง ชุมชนสวนเมืองจึงมีฐานะมั่นคงเลี้ยงตนเองได้

เมืองเป็นพืชที่คนภาคเหนือกินเป็นของว่างเหมือนคนภาคกลางกินหมาก เมืองจึงเป็นพืชที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของภาคเหนือมาโดยตลอด คนที่มีสวนเมืองจึงเหมือนมีแหล่งรายได้ บางคนจึงย้ายมาจากที่อื่นมาจับจองป่าเมืองเป็นของตนเอง บางคนที่มีที่นาอยู่ที่ราบอยู่

แล้วก็หาเงินมาซื้อป่าเมี่ยงเพิ่ม การเก็บเมี่ยงอาจเก็บได้ปีละ 3 รอบ หรือ 4 รอบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแต่ละพื้นที่ปลูกเมี่ยง เมื่อเก็บเมี่ยงได้แล้วจะมีพ่อค้ามารับซื้อหรือนำไปขายที่พื้นราบ จึงมักเกิดชุมชนพื้นราบที่เติบโตขึ้นมาจากเศรษฐกิจการทำเมี่ยงใกล้ๆ เช่นบริเวณตัวอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งชุมชนบ้านแม่จะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

การค้าเมี่ยงจึงเป็นธุรกิจที่นิยมมากในอดีต อันเนื่องมาจากความต้องการบริโภคเมี่ยงที่แพร่หลายในภาคเหนือ จะมีพ่อค้ามารับซื้อเมี่ยงในแหล่งผลิตโดยส่วนใหญ่พ่อค้าจะใช้วัวในการบรรทุกสิ่งของเนื่องจากสภาพภูมิประเทศของภาคเหนือ ที่มีพื้นที่สูง มีภูเขาและป่าไม้ ทั้งนี้ต้องใช้วัวเพราะวัวต่างสามารถเดินทางบนเส้นทางแคบๆ ทุกคันดลและปีนป่ายภูเขาได้สะดวก นอกจากนี้พ่อค้าวัวต่างบางคนยังบรรทุกเมี่ยงจากสวนตัวเองเพื่อนำมาขาย หรือตนเองเป็นพ่อค้าเมี่ยงมีการนำเมี่ยงมาขายในพื้นที่ราบและรับของจากพื้นราบมาขายยังในพื้นที่หมู่บ้าน เนื่องจากการเดินทางเข้าออกหมู่บ้านลำบาก ดังนั้นกลุ่มคนที่เป้นพ่อค้าวัวต่างจึงได้เปรียบในการนำของมาขาย แต่เมื่อมีการสร้างถนนทำให้ มีการใช้พาหนะรถยนต์แทนวัวต่างมากขึ้นส่งผลให้พ่อค้าวัวต่างเลิกอาชีพนี้ เพราะมีรถยนต์เข้ามาขนส่งสินค้าแทน ในเขตตำบลแม่จะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ยังใช้กองคาราวานบรรทุกเมี่ยงมายังอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จนกระทั่งถึงปีพ.ศ. 2519 หลังจากที่ดินนสายเชียงใหม่-เชียงรายสร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2520 รถยนต์ก็รับภาระในการบรรทุกเมี่ยงแทนวัวต่างกองคาราวานวัวหมดสิ้น (สุทธิธิ์ ชูชาติ, 2545)

โดยเฉพาะพื้นที่บ้านขุนลาวถือเป็นแหล่งที่ทำสวนเมี่ยงขนาดใหญ่อำเภอเวียงป่าเป้า จะมีผู้มารับจ้างเก็บเมี่ยงในพื้นที่ โดยมาอยู่กินและทำงานที่สวนเมี่ยงเป็นระยะเวลาหนึ่งจนหมดช่วงเก็บเมี่ยงจึงกลับบ้าน บางคนได้มีการตั้งถิ่นฐานถาวรในพื้นที่ สมัยก่อนคนที่มารับซื้อเมี่ยงจากบ้านขุนลาวมักจะนำวัวต่างมารับซื้อเมี่ยง เนื่องจากในขณะนั้นเส้นทางเดินทางยังลำบาก แต่เมื่อเริ่มมีถนนพ่อค้าได้นำรถที่เรียกว่ารถขนหมูมาจากเชียงใหม่ มาจอดที่ปากทางเข้าหมู่บ้าน เนื่องจากถนนยังเป็นลูกรังการเดินทางเข้าไปซื้อเมี่ยงในหมู่บ้านยากลำบาก ทำให้คนรับซื้อจะต้องจ้างคนขนเมี่ยงจากบ้านขุนลาวไปใส่รถที่ปากทาง เพื่อนำไปขาย ในอดีตเมี่ยงจะขายกำละ 50 สตางค์ โดยสวนหนึ่งจะได้ประมาณ 10,000 กำ แต่กำเมี่ยงจะมีขนาดเล็ก แต่ปัจจุบันเมี่ยงกำละ 6 บาท โดยสวนหนึ่งจะได้ประมาณ 200 กำ แต่กำเมี่ยงจะมีขนาดใหญ่กว่าอดีต จะมีคนมารับซื้อถึงสวน ราคาเมี่ยงจะแตกต่างกันไป เมี่ยงแก่จะราคาถูกที่สุด เมี่ยงอ่อนราคาแพงที่สุด

สำหรับพื้นที่ปลูกเมี่ยงของคนในชุมชน ชาวบ้านจะปลูกเมี่ยงร่วมกับป่าในพื้นที่ ทำให้ไม่จำเป็นต้องแสวงหาพื้นที่ปลูกเมี่ยงในชุมชน ด้วยลักษณะภูมิศาสตร์ของพื้นที่ที่เอื้ออำนวยให้แก่การปลูกเมี่ยง และความต้องการของตลาดในเรื่องการบริโภคเมี่ยง ทำให้การผลิตเมี่ยงกลายเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนและสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ซึ่งการที่คนในชุมชนนำ

จุดเด่นของพื้นที่ มาปลูกพืชที่เป็นความต้องการของตลาด ทำให้คนในชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ภายในชุมชนได้ และพื้นที่ป่าเมืงยังเป็นแหล่งของการทำงาน เพราะหากไม่มีการทำเมืงย่อมทำให้ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนที่ต้องว่างงานมีผลต่อรายได้ในการเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว เมื่อเมืงเป็นที่ต้องการของตลาดมากก็ทำให้คนงาน เจ้าของสวนเมืงและพ่อค้าเมืงมีรายได้มากขึ้น

ดังนั้น การทำเมืงเป็นอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้แก่คนบนที่สูงซึ่งเป็นผู้ว่างงานบนพื้นราบ เป็นสิ่งผลิตและบริโภคในท้องถิ่นที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนของรายได้ เป็นการใช้จ่ายประโยชน์จากพื้นที่และทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ซึ่งสวนเมืงต้องการแค่การถางหญ้าเท่านั้น

3.2 กระบวนการจัดสรรพื้นที่ปลูกเมืงของบ้านขุนลาว

ในอดีตการจัดสรรพื้นที่ปลูกเมืงในบ้านขุนลาว พบว่าชาวบ้านได้เข้ามาจับจองพื้นที่ป่าที่มีดินเมืงขึ้นเองตามธรรมชาติ ต่อมาได้ขยายพันธุ์ไปปลูกเพิ่มในพื้นที่ของตนเอง ขนาดของพื้นที่สวนเมืงขึ้นอยู่กับแรงงานของครัวเรือน ตามปกติคนหนึ่งจะดูแลได้ประมาณ 1-2 ไร่ ซึ่งขนาดของพื้นที่สวนได้สะท้อนถึงขนาดของครอบครัว คือ หากบ้านไหนมีคนในครอบครัวจำนวนมาก ย่อมมีพื้นที่ปลูกเมืงมาก เนื่องจากจำนวนคนในครัวเรือนต้องแบ่งกันดูแลสวนเมืง แม้ช่วงการเก็บเมืงอาจมีการจ้างแรงงานคนมาช่วยเก็บบ้าง แต่อาจได้คนมาช่วยไม่มาก เพราะเมื่อถึงฤดูเก็บเมืง เจ้าของสวนแต่ละสวนก็ต้องแย่งจ้างคนงานมาช่วยเก็บ แต่หากมีคนในครัวเรือนที่มากพอในการเก็บเมืง จะทำให้เก็บเมืงได้มาก และลดรายจ่ายการจ้างได้ส่วนหนึ่ง ดังนั้นพื้นที่ปลูกเมืงของใครที่มีมากก็ย่อมแสดงถึงการเป็นครอบครัวใหญ่ แต่ถ้าบางคนถ้าสามารถสะสมทุนได้มากก็อาจซื้อสวนเมืงเพิ่มและจ้างคนทำด้วย แต่โดยส่วนใหญ่แล้วครอบครัวหนึ่งจะมีสวนเมืงราวครอบครัวละ 5-10 ไร่ ทำให้ต้องแบ่งหน้าที่กันดูแลสวนเมืงคนละ 1-2 ไร่ ตามจำนวนผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้าน ส่วนใหญ่ในหนึ่งครอบครัวจะประกอบด้วย พ่อแม่ ลูกสาวหรือลูกชาย และลูกสะใภ้หรือลูกเขยในบ้านที่ต้องช่วยกันดูแลสวนเมืง ซึ่งผู้จับจองจะต้องดูแลดินเมืงในพื้นที่นั้นๆ อย่างดีมีการถางหญ้าในพื้นที่แต่ไม่ต้องใส่ปุ๋ย เป็นการจับจองกรรมสิทธิ์ในสวนเมืงไปชั่วลูกชั่วหลาน ปัจจุบันการขายสวนเมืงจะประมาณ 30,000-40,000 บาท โดยขนาดหนึ่งสวนจะมีประมาณ 20 กว่าไร่ จากพูดคุยกับแม่คำ ได้เล่าให้ฟังว่า แม่ของแม่คำเป็นคนคอยสะเก็ด แต่มีสวนเมืงอยู่ที่บ้านขุนลาว ส่วนพ่อของแม่คำเป็นชาวมุ มีอาชีพรับจ้างเก็บเมืง ด้วยความขยันทำงานของพ่อแม่คำ ทำให้แม่ของแม่คำเกิดความพอใจจึงยกลูกสาวให้ เมื่อแต่งงานกันเรียบร้อยแล้วได้แบ่งสวนเมืงให้ทำต่อมา แม่ของแม่คำก็ย้ายมาตั้งถิ่น

ฐานอยู่บ้านขุนลาวเป็นการถาวร แม่ของแม่คำได้แบ่งสวนเมี่ยงให้แม่คำทั้งหมด 3 สวน ซึ่งทั้งสามสวนปลูกเมี่ยงทั้งหมด แต่ในปัจจุบันมีการปลูกเสาวรสและกาแฟร่วมด้วย ซึ่งพื้นที่ของแต่ละสวนจะไม่อยู่ในบริเวณเดียวกัน ต่อมาไม่นาน น้องสาวแม่คำได้ขายสวนให้กับแม่คำในราคา 30,000 บาท ทำให้ปัจจุบันนี้แม่คำมีสวนเมี่ยงทั้งหมด 4 สวน ซึ่งหากเก็บเมี่ยงได้ครบทุกสวนก็จะทำให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มมากขึ้น เพราะปีนี้เมี่ยงมีราคาดี แต่ปัญหายุ่งตรงที่แม่คำเก็บเมี่ยงกับสามีของแม่คำเพียงสองคนเท่านั้น อาจจะไม่สามารถเก็บได้ครบทุกสวน จะต้องเลือกสวนที่เมี่ยงผลิใบได้ดี นอกจากนี้ในการพูดคุยกับแม่คำในวันที่ 22 พฤศจิกายน 2552 เวลา 9.00น. เกี่ยวกับสวนเมี่ยงที่มีทั้งหมดว่า

“...หากสวนเมี่ยงอยู่ในพื้นที่ราบ ไม่ได้อยู่ในเขตอุทยานฯ ก็คงดี เพราะหากซื้อขาย จะมีโฉนด และเป็นกรรมสิทธิ์ของเรา สามารถทำอะไรก็ได้ แต่นี่ซื้อขายสวนเมี่ยงในพื้นที่หมู่บ้าน แม้พื้นที่จะเป็นของเรา คนในหมู่บ้านรับรู้ก็จริง แต่ก็แค่นั้นนาม เพราะพื้นที่สวนอยู่ของอุทยานฯ ไม่สามารถซื้อขายได้ และก็ไม่รู้ว่าวันใดที่เจ้าหน้าที่อุทยานฯ จะไล่ไม่ให้อยู่ที่นี้...”

จากคำพูดของแม่คำ สะท้อนถึงความรู้สึกถึงต้องการเป็นเจ้าของพื้นที่สวนที่แท้จริง เพราะแม้ว่าแม่คำจะซื้อสวนต่อจากน้องสาว แต่ก็แค่การซื้อขายที่เลื่อนลอย เนื่องจากไม่มีเอกสารอ้างอิงสิทธิในความเป็นเจ้าของพื้นที่เพราะพื้นที่เหล่านี้ไม่มีโฉนด ซึ่งท้ายสุดพื้นที่ในหมู่บ้านทั้งหมด ไม่ว่าใครจะมีพื้นที่มากน้อยเท่าไรย่อมตกเป็นของอุทยานฯ โดยที่ชาวบ้านไม่สามารถเรียกร้องได้

ดังนั้น การจัดสรรที่ดินทำกินในหมู่บ้านขุนลาว จะเป็นรูปแบบของการเข้ามาบุกเบิกจับจองพื้นที่ หากใครที่บุกเบิกได้มาก ทำให้จะมีพื้นที่ทำกินมาก ขณะเดียวกันที่ดินเหล่านี้ก็จะเป็นมรดกตกทอดมายังรุ่นลูกหลาน หรือหากใครที่ต้องการซื้อขายก็สามารถทำได้ เพียงแต่เป็นการรับรู้กันของคนในชุมชน ไม่มีใบที่แสดงเอกสารสิทธิ ที่ดินของคนในชุมชนจะไม่มีหลักเขตแดนที่บ่งบอกว่าที่ดินตรงไหนใครเป็นเจ้าของ ทำให้คนในชุมชนจะจดจำและรับรู้กันเอง

3.3 เทคนิควิธีการปลูกและเก็บเมี่ยง

การปลูกเมี่ยง

ต้นเมี่ยงจะมีเมล็ดเล็กๆ ชาวบ้านจะนำเมล็ดมาเพาะไว้ จนกลายเป็นต้นกล้าจึงนำไปปลูกร่วมกับต้นไม้ใหญ่ แต่ชาวบ้านบางคนก็นำเมล็ดของต้นเมี่ยงมาปลูกร่วมกับต้นไม้ใหญ่ โดยไม่

ต้องเพาะเมล็ด ปัจจุบันเมล็ดของต้นเมี่ยงได้หายากมากขึ้น ชาวบ้านไม่ได้มีการปลูกต้นเมี่ยงเพิ่มขึ้น แต่จะเก็บเมี่ยงจากในสวนของตัวเองเท่านั้น การดูแลรักษาต้นเมี่ยง มีแค่การถางหญ้าบริเวณรอบๆ ของต้นเมี่ยงและไม่ต้องใส่ปุ๋ย เมื่อต้นเมี่ยงผลิใบออกมาในแต่ละช่วงเวลา ชาวบ้านก็จะมาเก็บใบเมี่ยง

รูป 3.1 พื้นที่ปลูกเมี่ยง

การเก็บใบเมี่ยง

การเก็บเมี่ยงมีกำหนดเวลาที่แน่นอน แต่ละช่วงเวลาจะให้ผลผลิตต่างกัน ชาวบ้านจะเลือกเก็บใบเมี่ยงที่มีความอ่อนเหมาะสม ไม่แก่หรืออ่อนเกินไปจึงจะได้เมี่ยงคุณภาพดี โดยจะเก็บเมี่ยงจากใบยอด แต่ละคนอาจจะเก็บเมี่ยงกันคนละต้น โดยเด็ดตามขวางของใบทั้งนี้เพื่อไม่ให้ต้นเมี่ยงตายและถูกแดดใบหมด ชาวบ้านจะเก็บโดยใช้เล็บที่เป็นใบมีดติดกับอุปกรณ์ที่ทำจากสังกะสีเอาติดไว้ที่นิ้วมือเพื่อให้การเก็บใบเมี่ยงง่ายขึ้นและไม่เจ็บนิ้ว ในการเก็บใบเมี่ยง ชาวบ้านจะเก็บตลอดทั้งวัน

รูป 3.2 อุปกรณ์การเก็บเมี่ยง

การเก็บเมี่ยงในบ้านขุนลาวจะเก็บได้ปีละ 3-4 ครั้ง ครั้งละสองเดือน คือ ระหว่างเดือนเมษายน-พฤษภาคม ระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม ระหว่างเดือนสิงหาคม-กันยายน และระหว่างเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม เนื่องจากใบเมี่ยงที่ผลิใบออกมามากในปัจจุบันทำให้คนในชุมชนเก็บใบเมี่ยงเพิ่มเป็นปีละ 4 ครั้งในรอบหนึ่งปี โดยการเก็บใบเมี่ยงจะใช้สมาชิกภายในครัวเรือนช่วยกันเก็บ เนื่องจากปัจจุบันขาดแคลนแรงงานในการเก็บเมี่ยง แต่ละวันจะได้ใบเมี่ยงประมาณ 30 กำ

ตาราง 3.1 ปฏิทินการเก็บเมี่ยงในรอบปีการผลิต

เดือนสากล	เดือนของภาคเหนือ	ฤดูเมี่ยง
ตุลาคม	1	เก็บเมี่ยงเหมย
พฤศจิกายน	2	เก็บเมี่ยงเหมย
ธันวาคม	3	พักต้นเมี่ยง
มกราคม	4	พักต้นเมี่ยง
กุมภาพันธ์	5	พักต้นเมี่ยง
มีนาคม	6	พักต้นเมี่ยง
เมษายน	7	เก็บเมี่ยงหัวปี
พฤษภาคม	8	เก็บเมี่ยงหัวปี
มิถุนายน	9	เก็บเมี่ยงกลาง
กรกฎาคม	10	เก็บเมี่ยงกลาง
สิงหาคม	11	เก็บเมี่ยงซอย
กันยายน	12	เก็บเมี่ยงซอย

ที่มา: จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน

ในรอบปีการผลิต ช่วงเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคม จะเป็นระยะการพักสวนเมี่ยงและเตรียมอุปกรณ์ในการผลิตในรอบปีต่อไป คือ ไม้ฟัน จักตอก ต่างใส่เมี่ยง เป็นต้น

ไม้ฟัน สำหรับไม้ฟันที่ใช้เพื่อนั่งเมี่ยง คนในชุมชนจะตัดเอาไม้จากในสวนตัวเองมาเก็บไว้ที่บ้าน เพื่อนำมาใช้นั่งเมี่ยง

รูป 3.3 ไม้ฟันนั่งเมี่ยง

ตอก สำหรับตอกที่ใช้มัดเมี่ยง คนในชุมชนจะจักตอกกันเอง หรือบางคนอาจจะไปหาซื้อมาจากคนที่เขาทำขาย โดยจะซื้อขายกันในราคากิโลกรัมละ 60 บาท

รูป 3.4 ตอกที่ใช้มัดเมี่ยง

ต่างที่บรรจุเมี่ยง สำหรับต่างบรรจุเมี่ยง จะไปหาซื้อมาจากคนที่เขาทำขาย เพื่อนำมาใส่เมี่ยง โดยจะซื้อขายในราคาลูกละ 50 บาท ซึ่งอุปกรณ์ต่างๆ นี้คนในชุมชนจะมีการเตรียมเอาไว้ก่อนการผลิต

รูป 3.5 ต่างบรรจุเมี่ยง

สำหรับการเก็บใบเมี่ยงในแต่ละช่วงเวลา จะมีชื่อเรียกที่แตกต่างกัน ดังนี้

ช่วงที่เริ่มเก็บใบเมี่ยงช่วงแรก เรียกว่า เมี่ยงห้วปี เป็นเมี่ยงที่เริ่มออกใบในช่วงต้นปี ซึ่งเป็นช่วงที่ใบเมี่ยงออกไม่มากและแก่เร็ว แต่ชาวบ้านจะเก็บมานึ่งและหมักไว้ ส่วนมากจะเก็บในช่วงเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม

ช่วงที่สอง เรียกว่า เมี่ยงกลาง ผลผลิตจะออกได้ดีกว่าในระยะแรกๆ เริ่มเก็บในช่วงเดือนมิถุนายนถึงกรกฎาคม

ช่วงที่สาม เรียกว่า เมี่ยงช้อย ในช่วงนี้ชาวบ้านต้องเร่งเก็บเพราะเป็นช่วงที่ใบเมี่ยงออกหนาแน่น ซึ่งชาวบ้านจะได้ผลผลิตในช่วงเดือนสิงหาคมถึงกันยายน

ช่วงที่สี่ เรียกว่า เมี่ยงเหมย ในช่วงนี้ ใบเมี่ยงมีค่อนข้างเล็ก สีเขียวอมเหลืองและมีผลผลิตน้อยกว่าช่วงอื่นๆ เริ่มเก็บในช่วงเดือนตุลาคมถึงพฤศจิกายน

การเก็บใบเมี่ยง พบว่า จะเด็ดตามขวางของใบ และถือใบเมี่ยงส่วนที่เด็ดมาไว้อีกมือหนึ่ง จนมีใบเมี่ยงมากพอจะมัดเป็นกำได้ จึงมัดด้วยดอกละไ้ไว้ในตะกร้า ซึ่งการมัดด้วยดอกละไ้ก่อน ก่อนจะนำไปนึ่ง เพื่อป้องกันการหลุดล่อนของใบเมี่ยง ซึ่งในแต่ละวันหลังจากเก็บเมี่ยงเสร็จ จะต้องนำเมี่ยงมานึ่งไว้ก่อน เพราะหากปล่อยให้แห้งหลายวันใบเมี่ยงจะมีสีดำ โดยเวลาในการนึ่งประมาณ 1 ชั่วโมง เมื่อนึ่งเมี่ยงเสร็จแล้ว จะเทเมี่ยงลงกองเอาไว้ แล้วแก้กำเมี่ยงในตอนที่ยังร้อนเข้าแล้วปล่อยให้แห้งให้เย็น เมื่อเย็นแล้วก็จะมัดกำไว้อย่างเดิมตามขนาดที่ต้องการ โดยใช้ดอกละไ้ หลังจากนั้นก็จะใส่ไว้ในภาชนะ ใส่น้ำให้ท่วมใบเมี่ยง แล้วจึงนำเมี่ยงที่หมักในภาชนะลงหลุมเพื่อรอการขายต่อไป ทั้งนี้ การหมักเมี่ยงในหลุมอาจจะหมักไว้กี่วันก็ได้ ขึ้นอยู่กับเจ้าของเมี่ยง ดังรูปต่อไปนี้

รูป 3.6 การเก็บใบเมี่ยง

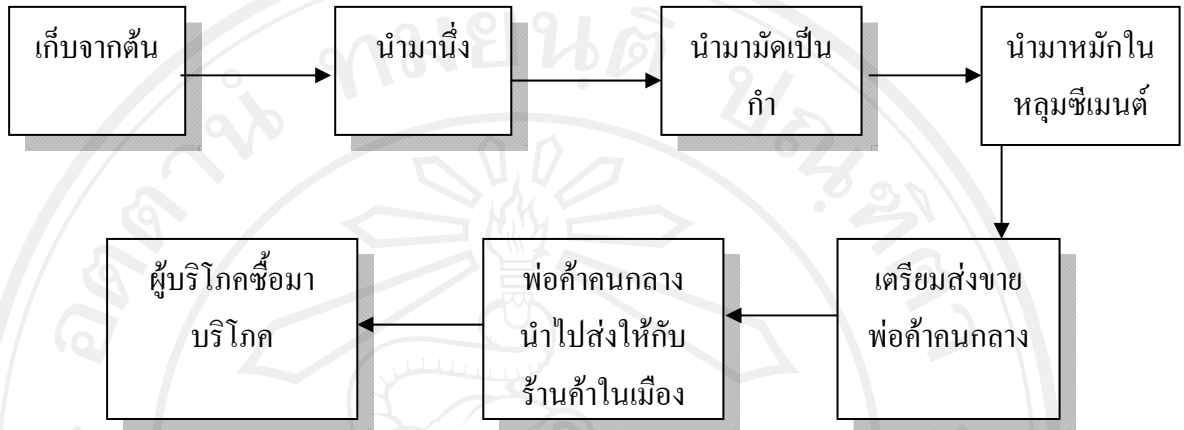

รูป 3.7 การนำเมี่ยงมานึ่งให้สุก

รูป 3.8 การนำเมี่ยงมาตัดให้เป็นก่ำ

จากการเก็บข้อมูลและการสังเกตถึงวิธีการผลิตและการจำหน่ายจากผู้ผลิตผู้บริโภครวมสามารถสรุปออกมาเป็นกรอบแนวคิดเรื่องวงจรของเมืองได้ดังนี้(รูป3.9)

รูป 3.9 วงจรจากผู้ผลิตเมืองสู่ผู้บริโภค

จากวงจรผู้ผลิตเมืองสู่ผู้บริโภคจะพบว่า กระบวนการผลิตเมืองตั้งแต่เก็บเมืองจากต้นจนถึงผู้บริโภคที่นำมาซื้อรับประทานจะมีขั้นตอนที่ซับซ้อน เริ่มจากการเก็บใบเมืองมาจากต้นต้องผ่านกระบวนการหนึ่งและนำมามัดให้เป็นกำพอดีสำหรับขาย จากนั้นต้องนำเมืองที่มัดเป็นกำนำมาหมักในหลุมซีเมนต์ โดยส่วนใหญ่คนในชุมชนจะหมักไว้ในหลุมประมาณหนึ่งเดือนเพื่อรอการขายให้กับพ่อค้า จากการพูดคุยถึงขั้นตอนการผลิตเมืองกับพ่อค้าในวันที่22 พฤศจิกายน 2552 เวลา 20.30น. ซึ่งเป็นบ้านที่ผู้เขียนได้อาศัย พ่อค้าได้เล่าว่า

“...ในการผลิตเมืองขายนั้น กว่าจะได้เงินมาใช้ต้องใช้เวลานาน เพราะการเก็บเมืองมันต้องเก็บไปอย่างนี้เรื่อยๆ ถ้าเราเก็บได้น้อยมันก็จะไม่พอขาย เพราะในตอนแรกที่เก็บใบเมืองแม้อะไรเหมือนจะได้ปริมาณใบเมืองที่มาก แต่พอเรานำมานึ่งใบเมืองมันจะหดเหลือไม่มาก แต่การทำเมืองดีที่ว่ามันไม่ต้องเหนื่อยในการฉีดยาฆ่าแมลง วันไหนเก็บได้แก่ให้ก็แค่นั้น ค่อยเก็บมันไปเรื่อยๆจนกว่าใบมันจะแก่ หรือเรารู้สึกว่าพอขาย...”

สำหรับการขายเมืองในชุมชนจะพบว่า มีพ่อค้ามารับซื้อถึงในชุมชน พ่อค้าจะมาถามซื้อเมืองในแต่ละบ้านที่ทำเมืองขาย ซึ่งหากบ้านไหนที่หมักเมืองได้ที่จะนำเมืองขายให้กับพ่อค้า โดยพ่อค้าจะรับซื้อในราคากิโล 6 บาท และนำมาส่งขายให้กับร้านค้าในตัวเมือง โดยเฉพาะในพื้นที่บ้านแม่จะจานที่จะมีพ่อค้านำเมืองจากบ้านขุนลาวมาส่งให้กับร้านค้าในชุมชน เพื่อนำมาขายต่อ

กลุ่มผู้บริโภค โดยร้านค้าปลีกย่อยจะขายเมี่ยงกำละ 10 บาท นอกจากนี้พ่อค้าคนกลางยังส่งเมี่ยงมาขายตามเมืองเชียงใหม่ หรือนำมาขายเอง เช่นเดียวกับคนในชุมชนที่บางครัวเรือนนำเมี่ยงมาส่งให้กับร้านค้าในเมืองเชียงใหม่ หรือร้านค้าบ้านแม่จะจาน โดยไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง เนื่องจากครัวเรือนเหล่านี้จะมีรถยนต์เป็นของตัวเองและมีอาชีพค้าขาย ทำให้ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาพ่อค้าคนกลางในการขายเมี่ยง สำหรับบ้านแม่จะจานถือเป็นตลาดเมี่ยงในพื้นที่บ้านขุนลาว เนื่องจากชุมชนแห่งนี้เป็นเส้นทางผ่านไปเชียงราย มีร้านค้าขายของฝากมากมายจึงทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่จะนำเมี่ยงมาขายให้กับร้านค้าในบ้านแม่จะจาน นอกจากนี้ระยะทางจากบ้านขุนลาวมายังบ้านแม่จะจานที่ไม่ไกลมากนักประมาณ 20 กิโลเมตร ทำให้คนในชุมชนส่วนใหญ่ในบ้านขุนลาวจึงนำเมี่ยงมาขายให้กับคนในชุมชนบ้านแม่จะจาน แต่เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการขายเมี่ยง โดยไม่จำเป็นต้องหาตลาดเมี่ยงเอง คนในชุมชนบ้านขุนลาวเลือกที่จะขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อในชุมชนเพราะไม่ต้องลำบากในการขนส่งสินค้าและหาตลาดเมี่ยง

3.4 วิถีการผลิตเมี่ยง

การผลิตเมี่ยงถือเป็นอาชีพที่อยู่คู่กับคนชุมชนบ้านขุนลาวมาช้านาน ซึ่งอาชีพนี้ทำให้คนในครอบครัวมีรายได้หลักมาเลี้ยงครอบครัว แต่เมื่อยุคสมัยที่เปลี่ยนผ่านไป อาชีพที่เคยสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน กลับกลายมาเป็นอาชีพที่คนในชุมชนเริ่มลดบทบาทลงไป คนในชุมชนเริ่มหันมาปลูกพืชชนิดอื่นเข้ามาทดแทนการทำสวนเมี่ยงหรือการที่คนหนุ่มสาวในชุมชนเข้ามาทำงานในตัวเมืองมากขึ้น จากการเข้าไปสำรวจและสัมภาษณ์คนในชุมชน พบว่า ในช่วงการเก็บเมี่ยงในอดีตเมื่อประมาณ 20 ปีกับปัจจุบันนี้มีความแตกต่างกันมาก คนในชุมชนเล่าให้ฟังว่า ในอดีตเมื่อถึงในช่วงการเก็บเมี่ยง จะมีคนมารับจ้างเก็บเมี่ยงกันเป็นจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มคนที่มารับจ้างก็จะมาจากหลายพื้นที่ เช่น อำเภอดอยสะเก็ด เป็นต้น โดยจะมาอาศัยอยู่กับเจ้าของสวนเมี่ยงและรับจ้างเก็บเมี่ยงจนหมดช่วงฤดู ซึ่งเจ้าของสวนต้องดูแลทั้งเรื่องของอาหาร ที่พักอาศัย บางคนจะอาศัยเพียงที่พักในสวนเมี่ยงเป็นที่อาศัยหลับนอน เมื่อถึงเวลาเจ้าของสวนจะนำอาหารมาส่งให้ โดยคนที่มารับจ้างเก็บเมี่ยงจะตื่นแต่เช้าเพื่อเก็บเมี่ยงในสวน การจ้างเก็บเมี่ยงจะคิดเป็นกิโลกรัมละ 50 สตางค์ ซึ่งบางคนจะได้วันละ 200 บาท ถือว่ารายได้ดี เนื่องจากคนมารับจ้างเก็บเมี่ยงไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ในช่วงที่เก็บเมี่ยง ทำให้เกิดการว่าจ้างงานขึ้นมาในช่วงที่คนพื้นที่ราบไม่มีงานทำก็สามารถขึ้นไปทำงานเก็บเมี่ยงได้ เป็นการช่วยเหลือให้มีงานทำ ซึ่งในช่วงเวลานี้สะท้อนถึงความหลากหลายของอาชีพที่ยังไม่มีให้เลือกมากนัก หากใครไม่มีพื้นที่ทำการเกษตร อาจจะไปรับจ้างทำงานในพื้นที่การเกษตร ซึ่งสวนเมี่ยงก็เป็นพื้นที่ที่สร้างรายได้ให้กับคนที่ไม่มียานพาหนะ นอกจากนี้ การทำงานในพื้นที่สวนเมี่ยงยังช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายต่างๆ

ร่วมด้วยเพราะการไปรับจ้างเก็บเมี่ยง ส่วนใหญ่เจ้าของสวนจะเป็นคนดูแลเรื่องอาหารการกินทั้งหมด

แต่ปัจจุบันพบว่า ไม่มีคนที่มารับจ้างเก็บเมี่ยงในพื้นที่ อาจเป็นเพราะผู้คนมีทางเลือกมากขึ้นกว่าเดิมในเรื่องของอาชีพ เนื่องจากมีโรงงานต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ทำให้คนหันไปทำงานในโรงงานมากขึ้น ซึ่งรายได้ถือเป็นแรงจูงใจที่ทำให้คนหันมาทำงานโรงงาน เนื่องจากมีรายได้ดีกว่าการเก็บเมี่ยง เพราะการรับจ้างเก็บเมี่ยงจะคิดเป็นกิโลกรัม แต่การทำงานในโรงงานจะให้ค่าจ้างเป็นวัน โดยเฉลี่ยวันละ 180 บาท นอกจากนี้ การเก็บเมี่ยงต้องตื่นแต่เช้าเพื่อมาเก็บเมี่ยง เพราะอากาศจะไม่ร้อน และต้องยืนเก็บเมี่ยงทั้งวัน ซึ่งอาจเป็นเหตุผลที่ทำให้คนไม่ต้องการจะมารับจ้าง จากการสังเกตในชุมชนจึงพบว่า กลุ่มคนที่เก็บเมี่ยงจะมีเพียงเจ้าของสวนเมี่ยงและคนในครอบครัวเท่านั้น โดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มคนวัยทำงานที่มีอายุระหว่าง 30-50 ขึ้นไปเป็นสังกะยอนถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และยังมีอาชีพการทำสวนเมี่ยง

สำหรับเด็กวัยรุ่นในหมู่บ้าน จากการสอบถามผู้ใหญ่บ้าน ได้ข้อมูลว่า เด็กวัยรุ่นในหมู่บ้านจะเข้ามาเรียนหนังสือในตัวจังหวัดเชียงใหม่เป็นส่วนใหญ่ บางคนอาจนั่งรถไปกลับระหว่างบ้านกับโรงเรียน เช่นลูกผู้ใหญ่บ้านที่มาเรียนหนังสือในโรงเรียนดอยสะเก็ด ซึ่งการเดินทางกลับระหว่างบ้านกับโรงเรียนจะมีรถรับส่ง เสียค่าใช้จ่ายเดือนละ 300 บาท บางคนเมื่อจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 แล้วก็เรียนต่อมหาวิทยาลัยในเชียงใหม่ต่อ ทำให้ในชุมชนขาดแคลนแรงงานในการเก็บเมี่ยง เพราะส่วนใหญ่เมื่อเรียนจบแล้วจะหางานทำในตัวเมือง ไม่ได้กลับมาช่วยพ่อแม่ทำอาชีพสวนเมี่ยงต่อ ซึ่งผู้ใหญ่บ้านมองปัญหาในเรื่องนี้ว่า ในอนาคตหากหมดรุ่นผู้ใหญ่บ้านแล้ว อาชีพการทำเมี่ยงอาจหมดตามไปด้วย เพราะทุกวันนี้คนที่ทำสวนเมี่ยงมีไม่มาก เนื่องจากการทำเมี่ยงมีวิธีทำที่ยุงยาก ไม่เหมือนกับปลูกพืชชนิดอื่นที่จะให้ราคาดีกว่า แม้ว่าการดูแลต้นเมี่ยงจะไม่ต้องดูแลมากมาย

ดังนั้นอาจมองได้ว่า ทุกวันนี้การทำสวนเมี่ยงและผลิตเมี่ยงขาย ยังคงมีการทำงานต่อไป เพราะยังคงมีกลุ่มคนที่ยึดอาชีพนี้ในการเลี้ยงดูครอบครัว แต่ต่อไปในอีก 20-30 ปีข้างหน้า การทำสวนเมี่ยงหรือการผลิตเมี่ยงขายอาจหมดไปในชุมชน เพราะว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นมาในชุมชน คือ การขาดแคลนแรงงานเก็บเมี่ยงที่มีไม่มากเหมือนเช่นในอดีต สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้คนในครอบครัวต้องช่วยกันเก็บเมี่ยงเอง แม้ว่าราคาเมี่ยงจะแพงมากขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ การที่เด็กวัยรุ่นในชุมชนเข้าไปเรียนในตัวจังหวัด ส่งผลให้ครอบครัวต้องขาดแคลนแรงงานไปอีกเช่นกัน และกลุ่มคนหนุ่มสาวในชุมชน หันมาทำงานในตัวเมืองกันมากขึ้นรวมถึงมีการตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในตัวเมือง เป็นเรื่องยากที่จะกลับไปอยู่ในชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ย่อมทำให้อาชีพทำสวนเมี่ยงและแหล่ง

ผลิตเมี่ยงขายในพื้นที่บ้านขุนลาว อาจหมดไปและความสำคัญของอาชีพนี้ก็เลือนหายไปตามกาลเวลา เพราะไม่มีใครที่คิดจะสานต่ออาชีพการทำเมี่ยง

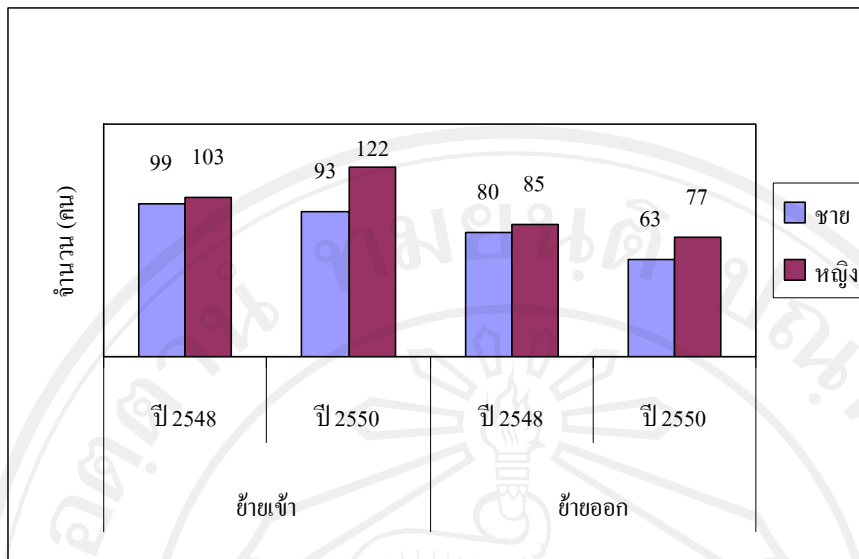
3.5 กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนสวนเมี่ยงบ้านขุนลาว

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ย่อมส่งผลกระทบในวงกว้าง ทั้งในพื้นที่เมืองหรือพื้นที่ในชนบท ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอาจเปลี่ยนจากจุดเล็กๆ จนมาถึงการเปลี่ยนในจุดที่ใหญ่มากขึ้น และการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นย่อมส่งผลให้คนต้องยอมรับและปฏิบัติตาม ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดในสังคม เช่นเดียวกันกับ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านขุนลาว ทำให้คนในชุมชนต้องมีการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นดังกล่าว ผู้เขียนได้แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากภายในชุมชน และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากภายนอก ทุกการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบ้านขุนลาว ได้ส่งผลกระทบมายังคนในชุมชน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่บ้านขุนลาว มีรายละเอียดดังนี้

3.5.1 การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน

การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาโดยตรงกับคนในชุมชน การเปลี่ยนแปลงนี้ ได้ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ได้แก่ การอพยพย้ายถิ่นฐานเข้า และการใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้น ซึ่งรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงมีดังนี้

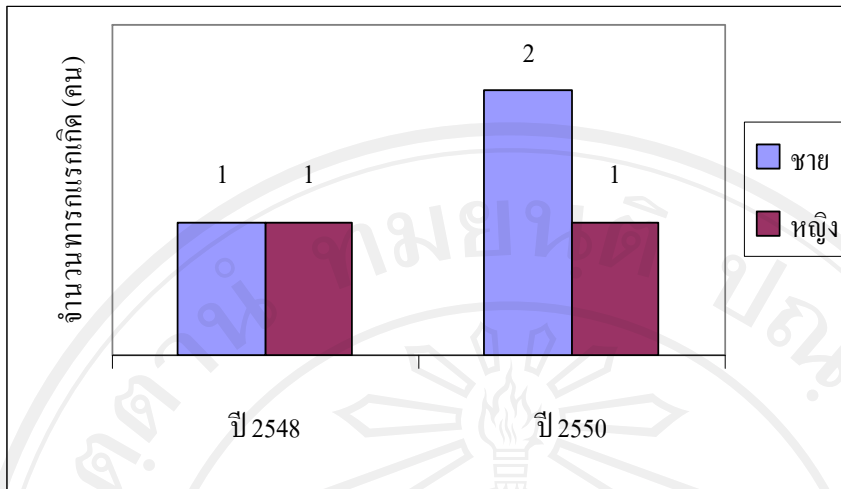
การอพยพย้ายถิ่นฐานเข้า การย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในบ้านขุนลาวเกิดขึ้นมาหลายสิบปี ในช่วงแรกเริ่มมาจากการเข้ามาทำสวนเมี่ยง มีกลุ่มคนที่เข้ามาจับจองพื้นที่ทำสวนเมี่ยง เมื่อได้พื้นที่ก็เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชน จากกลุ่มคนที่มิเพียงไม่กี่คน ก็เริ่มอพยพตามกันมา ทำให้เริ่มก่อตั้งเป็นชุมชน นอกจากนี้ การเพิ่มขึ้นของคนในชุมชนส่วนหนึ่งมาจาก การเข้ามารับจ้างเก็บเมี่ยงของคนนอกชุมชน เพราะถูกจ้างบางคนได้แต่งงานกับเจ้าของสวนเมี่ยง และอยู่ในชุมชนเป็นการถาวร จนมีลูกหลานสืบต่อกันมา จากการพูดคุยกับชาวบ้าน ได้ให้ข้อมูลว่า การตั้งบ้านเรือนในอดีตจะปลูกบ้านห่างไกลกันมาก หากใครต้องการจะปลูกบริเวณไหนก็เลือกได้ เนื่องจากยังมีคนอยู่อาศัยกันไม่มาก แต่เมื่อคนเริ่มอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่มากขึ้น และมีลูกหลานแต่งงานมีครอบครัวกันออกไป พื้นที่บริเวณบ้านเริ่มถูกจับจอง มีการปลูกบ้านกันมากขึ้น ทำให้ชุมชนมีลักษณะการปลูกบ้านที่ติดๆ กัน เนื่องจากพื้นที่เริ่มมีน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบกราฟที่แสดงให้เห็นถึงการอพยพย้ายถิ่นเข้าและย้ายถิ่นออกของคนในชุมชน ดังรูปที่ 3.10

รูป 3.10 การอพยพย้ายเข้าและย้ายออกของคนในชุมชน

จากกราฟจะเห็นได้ว่าการอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาของคนนอกพื้นที่เพื่อเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนมีมากขึ้น โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีการอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ซึ่งสามารถบ่งบอกถึงว่าหากลูกชายบ้านไหนที่แต่งงานแล้ว สะใภ้จะต้องย้ายเข้ามาอาศัยอยู่กับครอบครัวสามี หรือความสมบูรณ์ของผืนป่าในชุมชนยังเป็นแหล่งดึงดูดให้มีคนเข้ามาอาศัยในพื้นที่ นอกจากนี้ภายในชุมชนยังจะสังเกตเห็นได้ว่า กลุ่มคนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเข้ามารับจ้างทำงานให้กับกลุ่มพ่อเลี้ยงที่มีพื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับในชุมชน โดยจะอพยพกันมาทั้งครอบครัวและตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในชุมชน หากใครมีลูกที่ยังเรียนหนังสือก็จะส่งเข้าเรียนในโรงเรียนบ้านขุนลาว ดังนั้นการที่บ้านขุนลาวมีประชากรเพิ่มมากขึ้น อาจมาจากกลุ่มคนที่มารับจ้างทำสวนดอกไม้ โดยไม่ใช่คนในบ้านขุนลาวทั้งหมดที่อาศัยในพื้นที่ ส่งผลทำให้ที่ดินที่ว่างเปล่าในเพื่อสร้างบ้านเรือนในชุมชนจึงมีไม่มาก เพราะคนในชุมชนที่อพยพเข้ามามีมากกว่าคนที่อพยพย้ายถิ่นฐานออกไป

นอกจากนี้ในพื้นที่บ้านขุนลาวแม้คนวัยหนุ่มสาวที่อาศัยในพื้นที่ไม่มากนักเนื่องจากจะเข้ามาเรียนและทำงานในตัวเมืองเชียงใหม่ แต่พบว่าในชุมชนเองมีเด็กทารกที่เพิ่มขึ้นในแต่ละช่วงเวลา แม้ว่าจำนวนการเกิดของเด็กทารกในชุมชนจะไม่ได้มีอัตราการเกิดอย่างรวดเร็ว แต่มีปริมาณการเกิดที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ดังรูปที่ 3.11

รูป 3.11 จำนวนการเกิดของเด็กทารก

กราฟการแสดงความถี่ของการเกิดของเด็กทารกในชุมชน ทำให้ในชุมชนมีการเกิดของเด็กทารกเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันกลุ่มวัยหนุ่มสาวที่เข้ามาทำงานในตัวเมือง เมื่อหนุ่มสาวเหล่านี้ได้แต่งงานไปและมีลูกจะมีการฝากลูกเลี้ยงไว้กับพ่อแม่ที่ในหมู่บ้าน เนื่องจากบางคนไม่มีเวลาดูแลลูก ต้องทำงานเป็นช่วงเวลา จึงตัดสินใจที่จะนำลูกมาฝากไว้ โดยจะส่งเสียเงินค่าดูแลมาให้ ทำให้จำนวนของเด็กทารกในชุมชนเพิ่มขึ้น ได้ส่งผลให้ชุมชนมีการเพิ่มขึ้นของประชากร แม้ว่าเด็กๆ เหล่านี้จะไม่ได้คลอคลอในชุมชน แต่ก็ได้อาศัยอยู่ในชุมชน ถือเป็นบุคคลหนึ่งที่อาศัยอยู่ในชุมชน ทำให้เป็นปัจจัยหนึ่งที่ชุมชนบ้านขุนลาวจึงมีการเพิ่มขึ้นของประชากร และส่งผลถึงการเข้าไปใช้ทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นตามมา เนื่องจากบางครัวเรือนเคยอยู่อาศัย 3 คน พ่อ แม่ ลูก แต่เมื่อลูกแต่งงานและมีหลาน ทำให้ครอบครัวมีภาระเพิ่มขึ้น ปริมาณอาหารในแต่ละวันต้องเพิ่มตามจากเดิมที่เคยอยู่กัน 3 คน จึงเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชุมชนบ้านขุนลาวเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมา เนื่องจากจำนวนการเกิดเพิ่มขึ้นของเด็กทารกทำให้มีประชากรที่เพิ่มขึ้นในชุมชน ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรในชุมชน

การใช้ทรัพยากรเพิ่มขึ้น เมื่อการเพิ่มของประชากรมากขึ้น ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรในชุมชนที่เพิ่มตามมา ในเรื่องของการใช้ที่ดินมีความเข้มข้นมากขึ้น น้ำในชุมชนเริ่มขาดแคลน และการเข้าตัดไม้ เป็นต้น การใช้ที่ดินมีความเข้มข้นมากขึ้น จากการทำสวนเมืองและผลิตเมืองขายเพื่อยังชีพ การปลูกเมืองยังคงอาศัยพื้นที่ป่า คนในชุมชนมีรายได้เพียงพอที่จะใช้จ่ายในครอบครัว แต่เมื่อการเพิ่มขึ้นของประชากรในครอบครัวมีมากขึ้น การปลูกพืชขายเพื่อยังชีพ ไม่สามารถจะเลี้ยงดูคนในครอบครัวได้ทั้งหมด ทำให้ต้องใช้พื้นที่ปลูกพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้น

เพื่อให้มีรายได้เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ที่ดินในพื้นที่ถูกใช้ปลูกพืชชนิดเดียวกันหลายรอบและมีการปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน เช่นในพื้นที่เดียวกันปลูกทั้งเสาวรสและกาแฟ ไม่มีการทิ้งช่วงเวลาที่ดินให้ว่าง เมื่อปลูกพืชเชิงพาณิชย์มากขึ้น การใช้สารเคมีก็เริ่มมีการใช้มากขึ้น เพื่อต้องการให้ผลผลิตออกมาสมบูรณ์แตกต่างจากการทำสวนเมืองที่ไม่ต้องดูแลรักษา จากการใช้สารเคมีดังกล่าวทำให้แหล่งน้ำในหมู่บ้านอาจมีสารเคมีปนเปื้อน เนื่องจากสวนแต่ละสวนจะอยู่ใกล้กับลำห้วยต่างๆ เมื่อลำห้วยต่างๆ มาบรรจบกันแหล่งน้ำที่คนในชุมชนใช้โอกาสที่จะมีสารเคมีปนเปื้อนก็มีสูง เพราะคนในชุมชนต้องฉีดพ่นสารเคมีในสวนของตนเอง เพื่อป้องกันแมลงมารบกวนพืชที่ปลูกไว้

น้ำในชุมชนขาดแคลน ในการลงพื้นที่ช่วงพฤษภาคม ยังอยู่ในช่วงของหน้าแล้ง พบว่าน้ำในชุมชนขาดแคลนมาก เพราะคนในชุมชนต้องการใช้น้ำกันมากขึ้น ทั้งใช้ในการอุปโภคและบริโภค นอกจากนี้ บางคนเปิดน้ำใช้รดพืชที่ปลูกไว้ในสวน ทำให้น้ำมีไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชน จึงทำให้เกิดปัญหา เพราะระบบประปาภูเขาที่ชาวบ้านได้ทำแทงก์น้ำเก็บกักน้ำไว้มีไม่เพียงพอต่อความต้องการที่จะใช้ในชุมชน ทำให้ชาวบ้านจึงแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในช่วงนี้ไปก่อน คือการปล่อยน้ำให้เป็นเวลา จะปล่อยน้ำให้คนในชุมชนใช้ในช่วงเวลากลางวัน แต่ตอนเช้าจะปิดไว้ไม่ให้ใช้ ชาวบ้านต้องหาลังมาเก็บน้ำกักน้ำเอาไว้ใช้เองในช่วงกลางวัน

การเข้าไปตัดไม้ สิ่งที่ได้ชัดเจนในการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชน คือการปลูกสร้างบ้านเรือนในชุมชนเพิ่มมากขึ้น คนในชุมชนจะมีการเข้าไปตัดไม้ในป่ามาสร้างบ้าน สำหรับการลักลอบตัดไม้ในป่า เพื่อนำไปขายถือว่าผิดกฎหมายของชุมชน หากผู้ใหญ่บ้านหรือคณะกรรมการในหมู่บ้านมาพบเจอจะถูกปรับ แต่หากชาวบ้านนำไม้มาเพื่อปลูกสร้างบ้านจะได้รับการอนุโลม ซึ่งหากมองว่า เมื่อคนที่เพิ่มมากขึ้นและความต้องการจะสร้างบ้านมีมากขึ้น จะทำให้ป่าไม้ลดลง เพราะในการสร้างบ้านแต่ละหลังจะต้องใช้ไม้ในปริมาณที่มาก นอกจากนี้การเข้าไปใช้ทรัพยากรในพื้นที่มากขึ้น ทั้งการเข้าไปหาของป่ามาขาย หรือการเข้าไปลักลอบตัดไม้เพื่อนำมาขาย ดังนั้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากร เพราะต้องสนองตอบต่อความต้องการในเรื่องต่างๆ

3.5.2 การเปลี่ยนแปลงจากภายนอกชุมชน

การเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากภายนอกชุมชน แต่การเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนเช่นกัน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ได้แก่

การประกาศนโยบายของรัฐให้พื้นที่ชุมชนเป็นเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจ และการลดลงของความต้องการบริโภคเมี่ยง ซึ่งรายละเอียดของการเปลี่ยนแปลงมีดังนี้

การประกาศนโยบายของรัฐให้พื้นที่ชุมชนเป็นเขตอุทยานแห่งชาติขุนแจ ที่ดินยังคงเป็นปัญหาสำคัญของชาวบ้านในภาคเหนือ นอกจากความจำกัดของพื้นที่เพาะปลูกแล้ว สิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านยังถูกบั่นทอน โดยนโยบายและการจัดการของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายป่าไม้ที่ทำให้ชาวบ้านซึ่งเคยผ่อนเบาปัญหาในการผลิตบนพื้นที่ราบด้วยการทำไร่ เลี้ยงสัตว์ หรือเก็บของป่าบนที่สูงหมดทางหากิน มีการประกาศเขตป่าสงวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ยิ่งรัฐเห็นความสำคัญของสภาพนิเวศที่ยั่งยืนนโยบายรักษาป่าโดยกันคนออกจากป่า ซึ่งวิธีการกันคนออกจากป่าไม่ได้หมายถึงไล่คนออกจากป่า แต่เป็นการจำกัดพื้นที่ทำกิน (รัตนพร เสรฐกุล, 2546)

สำหรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านขุนลาว มีมาประมาณ 20 กว่าปีแล้ว โดยเส้นทางวัวต่างสายเชียงใหม่-เชียงราย ที่ผ่านคอยนางแก้ว ทางเข้าบ้านขุนลาวได้ถูกปรับปรุงเป็นถนนลาดยางเสร็จราว พ.ศ. 2518 ทางกรมได้เข้ามาประกาศให้หมู่บ้านบริเวณช่วงต้นน้ำแม่ลาวเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 2 ครั้งใน พ.ศ. 2515 และพ.ศ. 2525 โดยบ้านขุนลาวถูกประกาศใน พ.ศ. 2525 ทางกรมเริ่มเข้ามาห้ามไม่ให้ชาวปลูกข้าวไร่ ทำให้ชาวบ้านต้องเลิกปลูกข้าวไร่ไป ชาวบ้านจึงหันมาทำเมี่ยงกันมากขึ้นและต้องหาเงินเพิ่มขึ้นเพื่อซื้อข้าวจากภายนอก การซื้อข้าวเป็นรายจ่ายมากที่สุดของชาวบ้านปัจจุบัน ขณะเดียวกันการขยายสวนเมี่ยงออกไปก็ทำได้ลำบาก เพราะถูกทางการควบคุม ชาวบ้านจึงพยายามหาช่องทางอื่นในการเพิ่มรายได้ ในราวพ.ศ. 2535 ชาวบ้านทดลองปลูกอิงอยู่ 2-3 ปี โดยปลูกในแนวระหว่างสวนเมี่ยง แต่ต้องเลิกไปเพราะราคาไม่ดี ต่อมาในปีพ.ศ. 2538 ทางกรมได้มีการประกาศพื้นที่บริเวณบ้านขุนลาวให้อยู่ในเขตของอุทยานแห่งชาติขุนแจ ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านก็ยิ่งถูกบังคับมากขึ้น ชาวบ้านไม่สามารถขยายสวนเมี่ยงได้อีก มีการห้ามหาไม้ทั้งนอกและในเขตสวนเมี่ยง ส่งผลทำให้ชาวบ้านเริ่มไม่มีความมั่นคงในชีวิต เพราะไม่แน่ใจว่าอุทยานฯ จะเอาอย่างไรกับชุมชนของตนเอง ชาวบ้านเล่าว่าเคยมีเจ้าหน้าที่มาบอกว่าจะมากันเขตแบ่งชุมชนกับอุทยานฯ ให้ชัดเจนแต่ก็ยังไม่มีการดำเนินการใดๆ ส่วนในเรื่องของเอกสารสิทธิในที่ดินนั้น ชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิใดๆ แต่ชาวบ้านก็ซื้อขายสวนเมี่ยงในชุมชนโดยไม่มีหลักฐานหรือใบสำคัญการถือครองที่ดิน จะมีเฉพาะใบภบท.5 ของบางคนเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า ใบเสียภาษีดอกหญ้า

การลดลงของความต้องการบริโภคเมี่ยง ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องเมี่ยงของ นิตยา วงศ์วีระพันธุ์(2540) และ Castillo (1981) พบว่า เมี่ยงมีบทบาทสำคัญในภาคเหนือ เพราะคนไทยในภาคเหนือสมัยก่อนไม่ว่าจะมีงานบุญหรืองานศพ เจ้าของบ้านจะต้อนรับแขกผู้มาเยือนโดยเอา

เมืองมารับรอง ทำให้เมืองจึงเป็นอาหารว่างที่นิยมและทุกบ้านจะมีเมืองเอาไว้เพื่อรับประทานเอง หรือนำมารับรองแขก ในอดีตจึงมีการผลิตเมืองอย่างเป็นล่ำเป็นสันเพื่อสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค ทำให้การค้าเมืองจึงเป็นการค้าเศรษฐกิจที่แพร่หลายในชุมชนภาคเหนือ เช่น เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา เป็นต้น สมัยก่อนการบริโภคเมืองถือเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะผู้สูงวัยในช่วงนั้นที่มีอาหารว่างให้เลือกได้ไม่มาก เช่นปัจจุบัน ทำให้นิยมรับประทานเมืองเป็นของว่าง จึงทำให้เมืองยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากยังมีคนรุ่นก่อนที่นิยมรับประทาน

การลดลงของการบริโภคเมืองถือเป็นกระบวนการที่ลดลงอย่างช้าๆ ค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะในเรื่องของวัย เช่น หากวัยสูงอายุนิยมรับประทานเมืองเป็นประจำ ก็จะทานสม่ำเสมอถือเป็นวัฒนธรรมการบริโภคอย่างหนึ่ง โดยในวัยนี้จะไม่เปลี่ยนไปรับประทานอาหารอย่างอื่น แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป คนรุ่นใหม่ไม่นิยมรับประทาน โดยเฉพาะเด็กๆ ที่ไปโรงเรียน ทำให้เห็นของกินเล่นเข้ามาหลากหลายให้เลือก เด็กอาจเปรียบเทียบรสชาติของขนมกับเมืองที่ต่างกัน จึงปฏิเสธที่จะนิยมรับประทานเมือง และเรื่องของการคมนาคมที่ขนส่งสะดวกมากขึ้น ความหลากหลายได้ทะลักเข้าไปในชุมชน เด็กก็รับเอาแต่ความทันสมัย ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตัว เสื้อผ้า และอาหาร ทำให้ปฏิเสธของที่เป็นดั้งเดิม เช่นเมือง เป็นต้น ทำให้เมืองจึงค่อยๆ ลดกลุ่มคนบริโภคลงไป จะเหลือแต่กลุ่มคนวัยกลางคนเท่านั้น ส่งผลถึงปัจจุบัน ความนิยมการผลิตเมืองก็ลดลง เพราะมีอาหารให้เลือกบริโภคมากมาย ซึ่งวัยรุ่นอาจรู้จักและเคยรับประทานเมืองแต่ไม่ชอบในรสชาติ จึงไม่นิยมบริโภค เมื่อกลุ่มคนบริโภคลดลงย่อมส่งผลถึงผู้ผลิตเมืองที่ต้องลดลงด้วยเช่นกัน จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนเกี่ยวกับสาเหตุที่ทำให้การบริโภคเมืองลดลง ซึ่งคนในชุมชนได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการลดลงของการบริโภคเมือง

ตาราง 3.2 สาเหตุของการบริโภคเมืองที่ลดลงตามลำดับ

สาเหตุที่ทำให้การบริโภคเมืองลดลง	ร้อยละ
มีอาหารขบเคี้ยวชนิดอื่นให้เลือกมากมาย	57.73
คนไม่ค่อยรู้จักเมืองโดยเฉพาะวัยรุ่น	53.61
รสชาติไม่เป็นที่นิยม	34.02
การผลิตเมืองไม่แพร่หลายเหมือนอดีต	3.09
กลุ่มคนที่ผลิตเมืองหันมาประกอบอาชีพอื่นแทนการผลิตเมือง	2.01
รวม	100

ที่มา: การใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์คนในชุมชน

จากการสัมภาษณ์ครัวเรือนเกษตรกรทั้ง 97 ครัวเรือน ปรากฏว่าชาวบ้านตอบคำถามหลายตัวเลือก โดยสามารถวิเคราะห์ได้ว่า คนในชุมชนเห็นว่า สาเหตุหลักๆ 3 ข้อ ที่ทำให้การบริโภคเมืองมีการลดลงคือ มีอาหารขบเคี้ยวชนิดอื่นให้เลือกมากมาย ร้อยละ 57.73 เพราะในปัจจุบันพบว่าอาหารขบเคี้ยวต่างๆ มีขายตามท้องตลาดมากมายให้เลือกสรรตามความชอบ มีการแต่งกลิ่น แต่งสี เพื่อให้มีแรงดึงดูดในการเลือกซื้อมารับประทาน จะต่างจากเมืองที่เป็นของเดิมๆ รสชาติไม่เป็นที่นิยม รองลงมาในการลดลงของการบริโภคเมือง คือ คนไม่ค่อยรู้จักเมือง โดยเฉพาะวัยรุ่น ร้อยละ 53.61 สิ่งนี้เป็นภาพสะท้อนได้ว่า กลุ่มคนที่นิยมบริโภคเมืองก็ยังเป็นเพียงกลุ่มผู้สูงอายุ ที่ยังนิยมบริโภคเมือง ซึ่งวัยรุ่นไม่ได้ให้ความสนใจที่จะลองรับประทานเมือง ส่วนหนึ่งก็มาจากการมีอาหารให้เลือกตามใจชอบ และอันดับสุดท้าย ในความคิดของคนในชุมชนคิดว่า รสชาติไม่เป็นที่นิยม ร้อยละ 34.02 เนื่องจากรสชาติของเมืองจะมีรสฝาด ทำให้ไม่ค่อยเป็นที่นิยมมากนักในการเลือกซื้อมารับประทาน และเมืองไม่ค่อยเป็นที่นิยมในการนำมารับประทานเล่นเหมือนอดีต

ดังนั้น การลดลงของการบริโภคเมือง มีผลกระทบต่อคนในชุมชนบ้านขุนลาวโดยตรง เพราะบ้านขุนลาวถือเป็นแหล่งของการทำสวนเมือง เมื่อความต้องการของผู้บริโภคอ่อนล้าลดลง ย่อมส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนให้ปรับอาชีพที่จะสร้างรายได้ให้กับครอบครัว และการทำสวนเมืองของบ้านขุนลาว จะมีเพียงวัยกลางคนเท่านั้นที่ยังประกอบอาชีพนี้อยู่ เพราะวัยรุ่นสาวไม่ได้ให้ความสนใจที่จะสานต่อ เพราะรายได้ในการทำสวนเมืองไม่คุ้มกับกรรมวิธีในการผลิตที่ยุ่งยาก เมื่อคนหนุ่มสาวไปทำงานที่อื่น จึงไม่อยากที่จะกลับมาประกอบอาชีพในชุมชน ซึ่งชาวสวนเมืองบ้านขุนลาว ได้ให้ความคิดเห็นว่า อนาคตบ้านขุนลาวอาจไม่มีการทำสวนเมืองต่อไป และอาจจะต้องละทิ้งอาชีพนี้ที่ทำกันมาหลายชั่วอายุคน เพราะไม่มีใครที่จะมาทำสวนเมืองต่อไป นอกจากนี้ แนวโน้มของตลาดเมืองที่ลดลง กลุ่มคนที่มีเฉพาะกลุ่มคนสูงวัย ที่ยังนิยมรับประทาน แต่เมื่อหมดช่วงอายุของคนกลุ่มเหล่านี้ จะไม่มีการบริโภคเมืองต่อไป ทำให้เมืองอาจหายไปพร้อมกับช่วงอายุของคนสูงวัยได้

3.6 การปรับตัวของชุมชนสวนเมือง

การประกอบอาชีพทำสวนเมืองในพื้นที่บ้านขุนลาว ถือเป็นอาชีพหลักที่ทำกันมานานหลายชั่วอายุคน คนในรุ่นก่อนๆ ได้ทิ้งมรดกพื้นที่สวนเมืองให้กับคนรุ่นต่อๆ มาทำให้มีการสืบทอดอาชีพทำสวนเมืองมาจนถึงปัจจุบัน แต่เนื่องจากปัจจุบัน การขาดแรงงานในการเก็บเมือง และขั้นตอนการทำเมืองมีกรรมวิธีทำที่ยุ่งยาก รวมถึงความต้องการบริโภคเมืองในปัจจุบันได้ลดลง นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานที่เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นและเป็นการสร้างรายได้

ให้กับคนในชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ทำให้คนในชุมชนจำเป็นต้องมีการมีการปรับตัว เพื่อให้สามารถดำรงชีพต่อไปได้ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการปรับตัวออกเป็น 2 ลักษณะ คือการปรับตัวจากภายในชุมชน และการปรับตัวจากภายนอกชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.6.1 การปรับตัวภายในชุมชน

การปรับตัวจากภายในชุมชน คือการปรับตัวจากกลุ่มคนภายในชุมชนเอง เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในภาวะการณ์ที่ชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการปรับตัวนี้ถือว่าเป็นยุทธวิธีหนึ่ง ที่สร้างความหลากหลายให้กับการดำรงชีพ โดยในบ้านขุนลาวมีการรวมกลุ่มกันในการผลิตสินค้าของชุมชนออกมาจำหน่ายให้แก่คนภายนอกคือการทำไม้กวาด และการเพิ่มรูปแบบการผลิตทางการเกษตรใหม่คือการปลูกไม้ดอกไม้ประดับจำหน่าย ซึ่งสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง

การทำไม้กวาด การผลิตไม้กวาดขายในชุมชนในช่วงแรกนั้นคนชุมชนจะทำไม้กวาดใช้กันเองภายในครัวเรือน ต่อมาจึงเริ่มมีการทำไม้กวาดขาย โดยนำไปฝากขายกับร้านค้าริมทางถนนสายเชียงราย ทำให้การทำไม้กวาดขายจึงเป็นรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง สำหรับบุคคลที่ทำการผลิตไม้กวาดขายนั้นเป็นคนแรกในชุมชนนั้นไม่สามารถระบุได้ว่าใครเป็นผู้ที่ริเริ่มทำขายเป็นคนแรกในหมู่บ้าน เพราะผู้หญิงในชุมชนส่วนใหญ่เมื่อว่างเว้นจากการทำงานจะทำไม้กวาดไว้ใช้ในครัวเรือนกันเอง เมื่อไม้กวาดมีเกินความต้องการจึงเริ่มมีการผลิตขายมากขึ้น สำหรับดอกหญ้าที่ทำมาเป็นไม้กวาดจะต้องซื้อมาทำโดยราคาดอกหญ้าจะอยู่ที่กิโลกรัมละ 40-48 บาท และซื้อด้ามไม้กวาดด้ามละ 3 บาท ทั้งหมดเมื่อนำมาประกอบกันเป็นไม้กวาดจะขายปลีกด้ามละ 35 บาท ขายส่งด้ามละ 30 บาท ประเด็นที่ผู้ศึกษาสงสัยคือทำไมชาวบ้านไม่เก็บดอกหญ้าเองจากในป่า เพราะในป่าก็มีความอุดมสมบูรณ์และมีดอกหญ้าอยู่ให้เห็น คำตอบที่ได้คือดอกหญ้าที่เห็นไม่ได้ขึ้นตลอดปี และมีปริมาณไม่เพียงพอต่อความต้องการทำไม้กวาด นอกจากนี้ชาวบ้านในชุมชนยังมีการแบ่งอาชีพกันทำคือบางกลุ่มเข้าไปในป่าเพื่อหาดอกหญ้า ขณะที่อีกกลุ่มผลิตไม้กวาดขาย ถือเป็นการแบ่งอาชีพของคนในชุมชน นอกจากนี้ ดอกหญ้าที่บ้านขุนลาวไม่ค่อยทนต่อกาลเวลา คือหัก เปราะง่าย จึงไปซื้อเอามาจากชาวบ้านที่เวียงป่าเป้าอีกที หรือบางครั้งนายหน้าที่รับซื้อไม้กวาดก็จะนำดอกหญ้ามาจำหน่ายให้ด้วย ซึ่งผู้ศึกษาคิดว่าชาวบ้านมีฝีมือแต่ถูกจำกัดด้วยการเข้าถึงทรัพยากรที่จะนำมาประกอบอาชีพนั้นคือดอกหญ้านั้นเอง ในช่วงที่ลงเก็บข้อมูล ผู้ใหญ่บ้านมีการเรียกประชุมในเรื่องของการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกในชุมชน โดยเสนอให้มีการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกไม้กวาด จัดกลุ่มละ 5 คน ทั้งนี้หากเป็นกลุ่มสมาชิกจะได้รับเงินสนับสนุนจากอบต. ในการนำมาพัฒนากลุ่มต่อไป แม้ว่าคนในชุมชนจะทำไม้กวาดขายแต่ก็ยัง

ไม่มีการรวมกลุ่มที่ชัดเจน ซึ่งหากมีการจัดตั้งกลุ่มและมีการจดทะเบียนเป็นกลุ่มอาชีพ จะทำให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์มากยิ่งขึ้น แต่จากการสอบถามจากชาวบ้าน พบว่า การทำไม้กวาดขายไม่คุ้มกับกำไรที่ได้มา เพราะราคาดอกหญ้าในการทำไม้กวาดมีราคาสูง แม้ว่าจะมีพ่อค้ามาสั่งจองไม้กวาดเพื่อนำไปขายก็ตาม

ตัวอย่างเช่น ครอบครัวของพี่พรรณ มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 4 คน คือ พ่อ แม่ และลูกอีก 2 คน ซึ่งลูกของพี่พรรณกำลังเรียนหนังสืออยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ จากการพูดคุยกับพี่พรรณในเรื่องที่เกี่ยวกับการทำไม้กวาดขาย พี่พรรณได้เล่าให้ฟังว่า อาชีพหลักของพี่พรรณคือการทำสวนเมี่ยงเหมือนคนในชุมชน ซึ่งการเก็บเมี่ยงขายก็พอมีรายได้ แต่เมื่อถึงช่วงเก็บเมี่ยงจะขาดแคลนแรงงานช่วยเก็บ ทำให้ต้องเก็บกับสามีสองคน เพราะลูกเรียนหนังสืออยู่ในเมืองไม่ได้มีเวลามาช่วยเก็บ จึงทำให้ไม่สามารถเก็บเมี่ยงได้มาก รายได้ไม่พอกับรายจ่ายเท่าที่ควร แต่มีอยู่วันหนึ่งพี่พรรณได้ไปพูดคุยกับคนข้างบ้าน และเห็นเพื่อนบ้านกำลังทำไม้กวาดจึงถามว่า ทำไปทำไมเยอะแยะ เพื่อนบ้านจึงบอกว่าจะนำไปขายให้กับพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อ พี่พรรณได้คุยเรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับการทำไม้กวาด และสนใจที่จะทำเพราะมีเวลาว่างในช่วงกลางคืน หรือช่วงที่ไม่ได้เก็บเมี่ยง จึงเริ่มทำขายเช่นกัน โดยในแต่ละวันพี่พรรณจะทำได้วันละ 2 ค้ำ และเก็บสะสมไว้เมื่อได้ปริมาณที่มากจะนำมาขายให้กับพ่อค้า โดยช่วงแรกที่พรรณเก็บดอกหญ้าจากภายในชุมชน แต่เนื่องจากหลายคนในชุมชนเริ่มหันมาทำไม้กวาดเช่นกัน ทำให้ดอกหญ้าหายากมากขึ้น จึงต้องซื้อดอกหญ้ามาทำเอง โดยราคาดอกหญ้าจะอยู่ที่กิโลกรัมละ 40-48 บาท และซื้อค้ำไม้กวาดค้ำละ 3 บาท ทั้งหมดเมื่อนำมาประกอบกันเป็นไม้กวาดจะขายปลีกค้ำละ 35 บาท ขายส่งค้ำละ 30 บาท ซึ่งราคาขายไม้กวาดพี่พรรณบอกว่าคนในชุมชนจะขายในราคาเดียวกันหมด เช่นเดียวกับราคาดอกหญ้าและค้ำไม้กวาดที่พ่อค้าจะนำมาขายในราคานี้ ในเรื่องของความคุ้มค่าของราคาไม้กวาดแต่ละค้ำและเงินที่ต้องเสียไปในการซื้อดอกหญ้าและค้ำไม้กวาด นอกจากนี้ยังต้องนั่งประกอบไม้กวาดแต่ละค้ำเพื่อขาย จากการพูดคุยกับพี่พรรณในวันที่ 23 พฤศจิกายน 2552 เวลา 10.30น. พี่พรรณบอกว่า

“...จริงๆ มันไม่คุ้มกันหรอกนะ เพราะไหนจะต้องเสียเงินเสียเวลามานั่งทำ แต่จะให้อยู่เฉยๆ ไม่มีอาชีพเสริมหารายได้เพิ่มเข้ามาในครอบครัวคงไม่ได้ เพราะเรามีลูกที่จะต้องส่งให้เรียนอีก ทำไม้กวาดก็พอจะมีเงินเข้ามาในครอบครัวบ้างก็ยังดีกว่าไม่มีอะไรทำ...”

ดังนั้นการทำไม้กวาดขายของคนในชุมชนจึงถือเป็นการเพิ่มรายได้ อีกทางหนึ่งให้กับครอบครัว แม้ว่าจะต้องหักลบต้นทุนและเหลือกำไรไว้ไม่มาก แต่ยังเป็นอีกหนทางที่ทำให้คนในชุมชนสามารถมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกเหนือจากการทำสวนเมี่ยง

รูป 3.12 ดอกหญ้า

การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ จากสถานการณ์ในเรื่องของความต้องการบริโภคเมี่ยงที่ลดลง การขาดแคลนแรงงานในการช่วยเก็บเมี่ยง ทำให้คนในชุมชนต้องหันมาปลูกพืชชนิดอื่นเข้ามาเสริมทดแทนรายได้ที่ขาดหายไป และการปลูกไม้ดอกไม้ประดับขายเป็นพืชชนิดหนึ่งที่คนในชุมชนได้นำมาปลูกและเพาะพันธุ์ขาย ในช่วงแรกของการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ คนในชุมชนจะเข้าไปหาพันธุ์ไม้ในป่า เพื่อนำมาปลูกและขยายพันธุ์ไว้ในบ้าน ด้วยสภาพความสมบูรณ์ของธรรมชาติในหมู่บ้านทำให้มีพันธุ์พืชที่หายากเกิดขึ้นมามากมาย อย่างเช่นกล้วยไม้ชนิดต่างๆ ที่อยู่ในป่า คนในชุมชนจะเข้าไปเอามาจากป่าและนำมาขยายพันธุ์เพื่อนำมาขาย ในระยะแรกนั้นจะนำไปฝากขายกับร้านค้าริมทาง หรือบางครั้งก็จะไปนั่งขายกันเองตามถนนเส้นเชียงใหม่-เชียงราย ดังนั้นหากใครขับรถผ่านถนนเส้นดังกล่าว จะเห็นมีไม้ดอกไม้ประดับแขวนไว้ขายตามริมทาง ต่อมาพ่อค้าจากเชียงใหม่เข้ามารับซื้อเองถึงที่ ทำให้ไม่ต้องออกไปนั่งขาย ในชุมชนมีหลายบ้านที่เริ่มทำ และมีบางบ้านที่ปลูกมาหลายปี เช่น ครอบครัวของพี่ศรี ซึ่งพี่ศรีได้พูดคุยให้ฟังว่า บ้านของพี่ศรีอยู่อาศัยกันเพียง 3 คนเท่านั้น คือ พ่อ แม่ และลูก ซึ่งลูกพี่ศรีกำลังเรียนอยู่ชั้นป. 5 ที่โรงเรียนบ้านขุนลาว อาชีพหลักของคนในครอบครัวคือ ทำสวนเมี่ยง โดยพื้นที่ปลูกเมี่ยงของบ้านพี่ศรีมีอยู่ 2 สวนไม่ได้ไกลจากบ้านมากนัก เมื่อถึงช่วงเวลาเก็บเมี่ยงจะออกไปเก็บกันทั้งครอบครัว แต่เนื่องจากต้นเมี่ยงที่มีใบมากทำให้เก็บไม่ทันใบเมี่ยงเหล่านั้นก็จะแก่ ซึ่งไม่เหมาะนำมาทำเมี่ยงขาย และคนช่วยเก็บเมี่ยงก็ขาดแคลนเป็นอุปสรรค ทำให้ต้องเก็บ

เมื่องตามกำลังและแรงงานในครัวเรือนที่มีอยู่ ต่อมาการปลูกไม้ดอกไม้ประดับขายเริ่มได้รับความนิยมนำมาหลายในหมู่บ้าน เนื่องจากพื้นที่ปลูกจะใช้บริเวณบ้านในการปลูกทำให้ง่ายต่อการดูแล เพราะอยู่ในบริเวณบ้าน พี่ศรีจึงเริ่มปลูกตั้งแต่นั้นมา รวมระยะเวลาที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาประมาณ 3 ปี ผู้ศึกษาได้สอบถามถึงเรื่องการปลูกไม้ดอกไม้ประดับขายกับพี่ศรีในวันที่ 23 พฤศจิกายน 2552 เวลา 15.00 น. พี่ศรีได้พูดให้ฟังว่า

“...ปลูกมาหลายปีแล้ว เมื่อดอกมันออกก็ตัดไปขาย พอมีรายได้มาจุนเจือครอบครัว หวังจะขายเมื่องอย่างเดียวกันนี้ไม่ไหว เพราะไม่มีใครมาช่วยเก็บ จำเป็นต้องหาอย่างอื่นเข้ามาเสริม ปลูกดอกขาย เราก็ปลูกไว้บริเวณบ้าน ไม่ต้องจ้างใครมาดูแล เมื่อดอกมันออกก็ตัดไปขายแค่นั้น ไม่ต้องเหนื่อยมาก...”

จากคำบอกเล่าของพี่ศรี ได้สะท้อนถึง ความจำเป็นในการดิ้นรนหาเลี้ยงชีพเพื่อมาจุนเจือครอบครัว โดยการหันมาปลูกพืชชนิดอื่นเพื่อเสริมรายได้ เพราะกรรมวิธีการทำเมื่องมีขั้นตอนที่ยุ่งยาก และแรงงานการเก็บเมื่องก็ขาดแคลน เพื่อให้มีรายได้จำเป็นต้องปรับตัว หาพืชชนิดอื่นมาช่วยเป็นรายได้เสริมอีกทาง

สำหรับบริเวณพื้นที่บ้านที่ใช้ปลูกดอกไม้จะทำเหมือนเรือนเพาะชำทั่วไป มีการทำที่วางกระถางต้นไม้และใช้ผ้าคลุมกันแดด เพราะบางครั้งดอกไม้บางชนิดไม่ได้ชอบแดดมาก หากมีแดดที่แรงเกินไปอาจทำให้ดอกไม้เหี่ยวเฉาได้

รูป 3.13 พื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับในพื้นที่บ้านของคนในชุมชน

ในส่วนของการรายได้จากการปลูกไม้ดอกไม้ประดับขาย พี่ศรีบอกว่าคุ้มค่ากับการลงทุน เพราะไม้ดอกไม้ประดับเมื่อได้มาสามารถที่จะขายพันธุ์ได้ ไม่ต้องลงทุนซื้อเมล็ดหรือต้นกล้า มาปลูกบ่อยครั้ง พี่ศรีได้ยกตัวอย่างให้ฟัง เช่น กล้วยไม้ที่นำไปขายตามถนนเส้นเชียงใหม่- เชียงราย ต้นหนึ่งจะขายประมาณ 120 บาท ซึ่งหากวันไหนที่มีลูกค้ามาก โดยเฉพาะชาวต่างชาติที่ ชอบกล้วยไม้จะเหมาซื้อไป ซึ่งถือว่ารายได้ดี กว่าการทำงานขาย ไม่มีการต้องลงทุนอะไร มากมาย แต่การขายไม้ดอกไม้ประดับจะไม่ได้ขายตลอดปีเพราะช่วงเวลาของการออกดอกจะมี เพียงบางช่วงเวลาเท่านั้น พี่ศรีบอกว่า คนที่เหมาะสมจะปลูกไม้ดอกไม้ประดับขายต้องเป็นคนที่มี เวลา เพราะต้องนั่งขายกันทั้งวัน สำหรับรายได้จากการขายไม้ดอกไม้ประดับในครอบครัวของพี่ ศรีประมาณเดือนละ 6,000-7,000 แต่ไม้ดอกไม้ประดับเหล่านี้จะมีช่วงเวลาที่จะออกดอก ในรอบ หนึ่งปีจะขายได้ประมาณ 3 เดือน เป็นช่วงที่ออกดอก ดังนั้นอาชีพการทำไม้ดอกไม้ประดับขาย จึงเป็นอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง

นอกจากนี้ มีพ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับจากเชียงใหม่ที่เข้ามาซื้อที่ต่อจากชาวบ้านและยังมิ การเช่าที่ชาวบ้านเพื่อปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้ในพื้นที่บ้านขุนลาว บริเวณที่ปลูกจะอยู่ท้าย หมู่บ้าน มีไม้ดอกไม้ประดับหลายชนิด จากการสอบถามผู้ใหญ่วัยบ้าน พบว่า มีพ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับอยู่ประมาณ 5 คนที่เข้ามาปลูกไม้ดอกไม้ประดับในพื้นที่ และได้เข้ามาประมาณ 5 ปีแล้ว ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะเป็นพ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับที่มาจากเชียงใหม่และกรุงเทพฯ ไม้ดอกไม้ประดับที่ปลูกไว้ก็จะส่งขายเชียงใหม่หรือกรุงเทพฯ ลูกจ้างที่มาดูแลสวนให้พ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับจะอพยพมากันเป็นครอบครัว และไม่ชนในพื้นที่ บริเวณที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับของพ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับจะอยู่ท้ายหมู่บ้าน เนื่องจากบริเวณพื้นที่ดังกล่าวจะมีขนาดของพื้นที่ที่กว้างขวาง เพราะพ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับจะทำงานอาชีพหลัก มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับหลายชนิดเพื่อส่งขายในพื้นที่เชียงใหม่หรือกรุงเทพฯ ไม่ได้ปลูกเหมือนคนในชุมชนที่จะปลูกไว้ตามบริเวณในบ้านที่มีพื้นที่ไม่มาก ง่ายต่อการดูแล และเป็นอาชีพเสริมของครัวเรือน จากการทำสวนเมือง รูปที่ 3.14 เป็นพื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับของพ่อค้าที่เข้ามาปลูกในพื้นที่ พบว่าพื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับจะมีขนาดที่กว้าง และในพื้นที่สวนมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับรวมกัน

รูป 3.14 พื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับของพ่อค้าจากเชียงใหม่และกรุงเทพฯ

จากการสอบถามผู้ใหญ่บ้านฉิมในเรื่องของการที่มีพ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับเข้ามาในชุมชนในการมาปลูกไม้ดอกไม้ประดับ มีปัญหาอะไรเกิดขึ้นหรือไม่ในวันที่ 23 พฤศจิกายน 2552 เวลา 19.30น. ผู้ใหญ่บ้านได้กล่าวว่า

“...ไม่ได้มีปัญหาอะไร เพราะนานๆ ครั้งที่เขาจะมาดูสวนของเขา และเขาก็ไม่ได้มาสร้างปัญหาอะไรให้ชุมชน ต่างคนก็ต่างอยู่...”

สำหรับพื้นที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับของพ่อค้านั้น พ่อค้าไม้ดอกไม้ประดับได้ซื้อที่ดินแล้วไว้เพื่อปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้โดยเฉพาะ เมื่อสอบถามถึงการซื้อขายที่ดินดังกล่าวจากชาวบ้านว่า ซื้อขายได้อย่างไร เพราะพื้นที่อยู่ในเขตอุทยานฯ ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า ซื้อก่อนที่จะมีการประกาศเขตอุทยานฯ แต่หากย้อนกลับไปแล้วถึงแม้จะมีการประกาศอุทยานฯ ในปี 2538 แต่ก่อนที่บ้านขุนลาวจะถูกประกาศให้อยู่ในเขตอุทยานฯ พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งก็ไม่สามารถจะซื้อขายที่ดินได้ แต่ชาวบ้านอาจไม่รับทราบข้อมูลดังกล่าว จึงคิดว่าสามารถซื้อขายที่ดินได้

3.6.2 การปรับตัวจากภายนอก

การปรับตัวจากภายนอกชุมชน คือชุมชนรับเอาวัฒนธรรมจากภายนอกเข้ามาในชุมชน มีการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน เพื่อนำมาใช้ภายในชุมชน ซึ่งหน่วยงานที่มีบทบาทเข้ามาส่งเสริมให้ความรู้และช่วยเหลือคนในชุมชนให้รายได้เพิ่มมากขึ้น คือ โครงการ

หลวงห้วยน้ำริน ซึ่งมีการส่งเสริมให้ปลูกเสาวรส และกาแฟ ทำให้คนในชุมชนเกิดความสนใจที่จะปลูกพืชเหล่านี้ เนื่องจากเป็นทางเลือกหนึ่งนอกจากการที่ปลูกเพียงอย่างเดียว

การปลูกเสาวร จากที่โครงการได้เข้ามาสนับสนุนให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับเสาวร ราคาขายผลผลิต วิธีการปลูก ทำให้คนในชุมชนมีความสนใจที่จะปลูกเสาวรในพื้นที่ เนื่องจากราคาผลผลิตที่เป็นแรงจูงใจของคนในชุมชน เพราะราคาของเสาวรสูงใหญ่อยู่ที่กิโลกรัมละ 35 บาท และลูกเล็กราคา กิโลกรัมละ 10 บาท คนในชุมชนจึงให้ความสนใจที่จะปลูกกันมากขึ้น จากการสอบถามคนในชุมชนได้รับข้อมูลว่า เริ่มมีการปลูกมาได้ประมาณ 2-3 ปีที่ผ่านมา โครงการหลวงจะเข้ามาให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการปลูก สามารถซื้อปุ๋ยหรือยาได้กับโครงการหลวง และขายผลผลิตให้กับโครงการหลวง ไม่จำเป็นต้องหาตลาดเอง เพียงแต่ต้องเป็นสมาชิกก่อนเท่านั้น ในชุมชนมีสมาชิกที่เข้าร่วมกับโครงการหลวงทั้งหมด 31 ครัวเรือน เมื่อเข้ามาเป็นสมาชิกแล้ว ไม่สามารถที่จะขายผลผลิตให้กับคนภายนอกได้ ต้องขายให้กับโครงการหลวงเพียงอย่างเดียว ถือเป็นกฎที่สมาชิกในกลุ่มรับรู้ร่วมกัน แต่สำหรับคนที่ไม่ได้เข้าร่วมสมาชิก สามารถจะขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อได้ อาจเรียกการเกษตรแบบนี้ว่า เกษตรพันธะสัญญา

ลักษณะของพืชพันธะสัญญามักเป็นพืชที่ไม่ได้ปลูกในท้องถิ่นมาก่อน เป็นพืชที่ต้องใช้แรงงานจัดการอย่างพิถีพิถัน เกษตรกรต้องพึ่งพิงปัจจัยการผลิตจากภายนอกที่มีราคาแพง พืชที่ปลูกเป็นพืชต่างถิ่นทำให้มีโรคพืชและปัญหาแมลงมาก ไม่มีภูมิคุ้มกันโรคเหมือนพืชในท้องถิ่น การที่มีข้อจำกัดต่างๆ มากและไม่ค่อยสอดคล้องกับระบบการผลิตของท้องถิ่นทำให้มีกลุ่มทุนต้องพยายามที่จะจูงใจชาวบ้านให้ปลูกโดยการกำหนดราคาไว้ก่อนล่วงหน้าและการรับซื้อในราคาที่กำหนดเป็นการประกันตลาดให้ด้วย กลุ่มทุนอาศัยความได้เปรียบในการเข้าถึงแหล่งทุนและเป็นเจ้าของทุนด้วย ตลอดจนการเข้าถึงตลาดใหญ่โดยการสนับสนุนของรัฐภายใต้นโยบายส่งเสริมการส่งออกจัดระบบการเกษตรแบบพันธะสัญญาที่ได้ประโยชน์สูงสุดแก่ตนเอง โดยกลุ่มทุนจะเข้าไปกำหนดเงื่อนไขจัดสรรสินเชื่อ จัดหาเมล็ดพันธุ์หรือต้นกล้า ควบคุมการดำเนินการขององค์กรเกษตรกร และควบคุมตลาด กำหนดให้ชาวบ้านทำการผลิตให้ได้ตามคุณภาพ ปริมาณ และระยะเวลาส่งมอบที่กำหนดไว้ในสัญญา ทั้งนี้กลุ่มทุนมักมีการประสานงานกันระหว่างกลุ่มทุนระดับชาติ กลุ่มพ่อค้าในท้องถิ่น พ่อค้าคนกลาง กลุ่มอำนาจท้องถิ่น กลไกของรัฐทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นผลักดันให้ชาวบ้านเข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญา (รัตนพร เสริมสกุล, 2546)

สำหรับพื้นที่ปลูกเสาวร จะอยู่บริเวณใกล้เคียงกับพื้นที่ปลูกเมี่ยง ชาวบ้านต้องหาเสาปูน หรือไม้ในการมาเป็นฐานให้ต้นเสาวรเลื้อยขึ้นไป ใช้ลวดจึงเป็นตาข่ายในการแผ่ขยายต้น การเก็บผลนั้น จะเก็บผลที่มีสีม่วงแล้วนำมาใส่กระสอบไว้ที่บ้าน เพื่อรอการขาย โครงการหลวง

จะเข้ามารับซื้ออาทิตย์ละครั้ง เสาวรสขนาดใหญ่มีราคา กิโลกรัมละ 35 บาท ลูกเล็กราคา 10 บาท ทำให้คนในชุมชนมีรายได้มากขึ้น แต่การดูแลรักษาก็ลำบาก เนื่องจากมีแมลงมารบกวนต้องพ่นยาทุกอาทิตย์

อย่างเช่นครอบครัวของพี่คมสัน หลังจากที่โครงการหลวงได้เข้ามาให้ความรู้และสนับสนุนการปลูกเสาวรสด มีการประกันราคาผลผลิต ทำให้พี่คมสันได้เข้าร่วมกลุ่มกับโครงการหลวงในการปลูกเสาวรสดส่งขายให้กับโครงการ ซึ่งอาชีพหลักของครอบครัวพี่คมสันคือการทำสวนเมี่ยง แต่ก็ขาดแคลนแรงงานในการช่วยเก็บทำให้ต้องหันมาปลูกพืชชนิดอื่นเข้าไปเสริมพื้นที่ปลูกเสาวรสดของพี่คมสันมีอยู่ประมาณ 3 ไร่ ระยะเวลาในการปลูกเสาวรสดประมาณ 3-4 เดือน และช่วงเวลากการเก็บเกี่ยวประมาณ 6-7 เดือน ในช่วงแรกของการปลูกเสาวรสดจะต้องหมั่นดูแล ต้องใส่ปุ๋ย ฉีดยาฆ่าแมลง เนื่องจากเสาวรสดที่คนในชุมชนปลูกกันจะเป็นเสาวรสดพันธุ์หวาน มักจะมีโรคหรือแมลงต่างๆ มารบกวน ทำให้ต้องใส่ใจและดูแลอย่างดี เมื่อถึงช่วงเวลากเก็บผลผลิต จะเก็บไว้ประมาณ 1 อาทิตย์ โดยเก็บไว้ในกระสอบ เพื่อรอเจ้าหน้าที่โครงการหลวงมารับซื้อ พี่คมสันเล่าให้ฟังว่าในช่วงที่ขายผลผลิตเสาวรสดนั้น ในแต่ละเดือนพี่คมสันจะมีรายได้ประมาณ 30,000-40,000 บาทต่อเดือน เพราะปลูกไว้หลายสวน ซึ่งหากปลูกไว้หน่อยอาจไม่คุ้มค่ากับราคาปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ที่ต้องซื้อมา ดังนั้นจึงปลูกไว้หลายพื้นที่และอีกประการหนึ่งคือ ในเรื่องของปุ๋ย หรือยาฆ่าแมลงไม่จำเป็นต้องออกไปซื้อที่ไหน เนื่องจากโครงการหลวงจะเข้านามาให้ใช้ก่อน และเมื่อขายผลผลิตได้ก็ค่อยจ่ายคืนทีหลัง ซึ่งตลาดรับซื้อไม่ต้องออกไปหา เพราะโครงการรับซื้อทั้งหมด จากการพูดคุยกับพี่คมสันในวันที่ 24 พฤศจิกายน 2552 เวลา 09.30 น. ได้พูดให้ฟังว่า

“...การปลูกเสาวรสดเหมือนจะได้เงินมาก แต่ก็ต้องเหนื่อยมากเหมือนกัน เพราะต้องใส่ปุ๋ยพ่นยาทุกอาทิตย์กลัวจะมีโรคทำให้ต้นเสาวรสดตาย เสียเวลาลงทุนอีก แต่ช่วงนี้ราคามันดีทำให้มีกำลังใจปลูก แต่ไม่รู้ว่ามีหน้าราคามันจะยังนี้ไหม ราคาผลผลิตการเกษตรมันไม่แน่นอนเท่าไร...”

จากคำพูดของพี่คมสัน สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นมาในชุมชนได้ เนื่องจากในขณะนี้ความต้องการในเรื่องของเสาวรสดที่มีมาก เพื่อนำมาสกัดเป็นน้ำเสาวรสดสำหรับคนที่รักสุขภาพกำลังได้รับความนิยม และกลุ่มคนที่ปลูกยังมีไม่มากแต่เมื่อความนิยมที่แพร่หลายและมีคนหันมาปลูกกันมากขึ้น ราคาผลผลิตอาจตกต่ำลงเนื่องมาจากกลุ่มผู้ผลิตขายที่มากเกินไป

สำหรับครอบครัวพี่ชัย แม้ว่าจะปลูกเสาวรสเช่นเดียวกับพี่คมสัน แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกในโครงการหลวง ซึ่งพี่ชัยต้องซื้อปุ๋ย ซื้อยาฆ่าแมลงเอง หากว่าเงินลงทุนไม่พอต้องไปยืมจากเพื่อนบ้าน หรือกู้เงินจากธกส. มาลงทุนก่อน พี่ชัยปลูกเสาวรสทั้งหมด 2 สวน ช่วยกันดูแลกับภรรยาสองคน เพราะลูกๆ พี่ชัยทั้งสองคนอยู่ในตัวเมืองคนโตทำงานแล้ว ส่วนคนเล็กกำลังเรียนอยู่มหาวิทยาลัย พี่ชัยได้เล่าถึงการทำสวนเสาวรสว่า จากที่โครงการได้เข้ามาสนับสนุนให้ปลูกเสาวรสมีความสนใจที่จะปลูก เนื่องจากเห็นถึงราคาผลผลิตที่สูง และต้องส่งลูกเรียนหนังสืออีกคน รายได้จากการทำสวนเพียงอย่างเดียวไม่พอกับค่าใช้จ่าย ทำให้หันมาปลูกเสาวรสเพิ่ม โดยพื้นที่ปลูกจะอยู่บริเวณเดียวกับพื้นที่ปลูกเมี่ยง มีการใช้เสาปูน หรือไม้ในการมาเป็นฐานให้ต้นเสาวรสเลื้อยขึ้นไป และใช้ลวดขึงเป็นตาข่ายในการแผ่ขยายต้นเสาวรส แต่ที่พี่ชัยไม่เข้าร่วมเป็นสมาชิกในโครงการหลวงเนื่องจากพี่ชัยต้องการที่จะหาตลาดเอง ซึ่งตลาดที่พี่ชัยส่งขายจะอยู่ในตัวเมืองเชียงใหม่ ราคาอาจได้มากกว่าที่โครงการหลวงมารับซื้อ 2 บาท จากการพูดคุยกันในวันที่ 24 พฤศจิกายน 2552 เวลา 11.00น. พี่ชัยได้พูดให้ฟังว่า

“...เราพอใจที่จะขายราคาเท่าไรก็ได้ขาย มีอิสระที่จะขายให้กับใครก็ได้ เพียงแต่ว่าราคาอาจผันผวนได้ บางวันอาจได้ราคาดี หรือบางวันราคาลดลงไม่แน่นอนเหมือนกับที่โครงการหลวงประกันราคารับซื้อ แต่ก็พอใจกับการขายแบบนี้...”

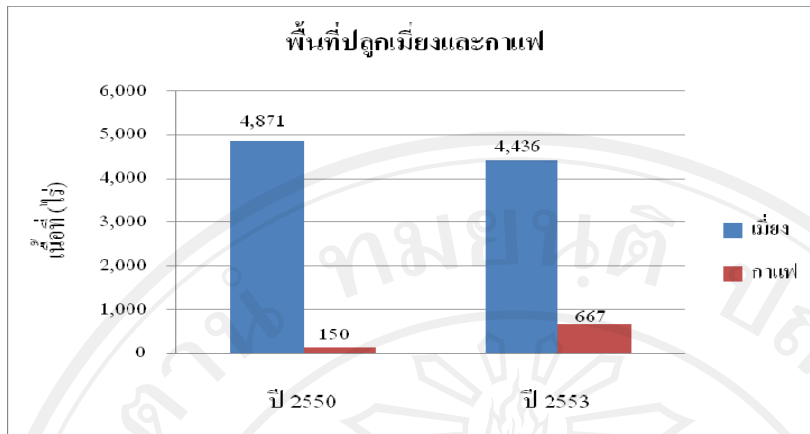
สำหรับรายได้ต่อเดือนในการปลูกเสาวรสของพี่ชัยจะอยู่ประมาณ 20,000- 30,000 ซึ่งพี่ชัยพอใจกับรายได้จากการปลูกเสาวรสเพิ่ม เนื่องจากสามารถเก็บเงินไว้ยามที่จำเป็น และราคาผลผลิตที่สูงยังเป็นแรงกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาปลูกเสาวรสในพื้นที่เพิ่มมากขึ้น

จากตัวอย่างทั้งสองครอบครัวที่ปลูกเสาวรสเช่นเดียวกัน จะเห็นถึงความแตกต่างในเรื่องของเงินลงทุนและเงินรายได้จากการขายผลผลิต ครอบครัวของพี่คมสันแม้จะไม่เงินมาซื้อปุ๋ย หรือยาฆ่าแมลง สามารถที่จะเอามาใช้จากโครงการหลวงก่อนได้ แล้วค่อยจ่ายเงินคืนให้ทีหลัง แต่ขณะที่ครอบครัวของพี่ชัย ต้องหาเงินมาลงทุนเอง หากไม่มีต้องไปกู้เงินมาลงทุน เมื่อผลผลิตออกมาครอบครัวพี่คมสันต้องขายให้กับโครงการหลวงเท่านั้น ไม่สามารถขายให้กับพ่อค้าคนอื่นได้ แต่มีราคาประกันผลผลิตที่แน่นอน และมั่นคง ขณะที่ครอบครัวของพี่ชัย สามารถจะขายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อในชุมชนคนไหนก็ได้ ตามความพอใจหรือใครที่ให้ราคาดีกว่า เพียงแต่ราคาอาจผันผวนไม่แน่นอนตามท้องตลาด แต่ถึงกระนั้นทั้งสองครอบครัวยังพอใจกับรายได้ที่ได้รับจากการปลูกเสาวรส เนื่องจากราคาที่ดี ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มมากกว่าการผลิตเมี่ยงขาย

รูป 3.15 พื้นที่ปลูกเสาวรส

การปลูกกาแฟ การปลูกกาแฟในช่วงแรกโครงการหลวงได้นำเข้ามาให้คนในชุมชนทดลองปลูก และรับซื้อ โดยคนในชุมชนให้ความสนใจกับการปลูกกาแฟ เพราะนอกจากเมี่ยงที่เป็นอาชีพหลัก และเป็นพืชเศรษฐกิจของคนในชุมชนที่ปลูกกันทุกหลังคาเรือน คนในชุมชนไม่มีพืชชนิดอื่นที่ปลูกเสริมเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว เมื่อโครงการหลวงได้แนะนำกาแฟมาให้ปลูกคนในชุมชนจึงให้ความสนใจและเริ่มปลูกกันมา รวมระยะเวลาจากที่โครงการหลวงแนะนำให้ปลูกจนมาถึงปัจจุบันที่คนในชุมชนปลูกกันได้ประมาณ 5 ปี ซึ่งพื้นที่ปลูกกาแฟจะอยู่บริเวณเดียวกับสวนเมี่ยง ซึ่งต้นกาแฟจะไม่สูงมาก สำหรับราคากาแฟสดราคาโลกรัมละ 15-16 บาท ส่วนกาแฟแห้งราคาโลกรัมละ 83 บาท ช่วงการเก็บกาแฟในชุมชนจะเริ่มเก็บตั้งแต่เดือนธันวาคม ถึงเดือนมีนาคม กาแฟในพื้นที่จะสุกไม่พร้อมกัน ทำให้ชาวบ้านจะต้องทยอยเก็บกาแฟที่เริ่มสุกไปเรื่อยๆ สำหรับรายได้เฉลี่ยต่อปีในการปลูกกาแฟจะได้ประมาณ 40,000 บาท ต่อปี ชาวบ้านส่วนใหญ่จะไม่ปลูกกาแฟเพิ่มขึ้น เนื่องจากชาวบ้านจะให้ความสนใจกับการปลูกเสาวรสมากกว่า แต่หากเปรียบเทียบกับต้นเมี่ยงแล้ว การขยายพื้นที่ปลูกกาแฟจะมีมากกว่าการปลูกเมี่ยง ดังรูป 3.16

รูป 3.16 พื้นที่ปลูกเมืองและพื้นที่ปลูกกาแฟ

จากกราฟจะแสดงให้เห็นจำนวนของพื้นที่การปลูกเมืองที่ลดลง และการปลูกกาแฟได้รับการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากกว่า ส่วนหนึ่งอาจมาจากราคาของกาแฟที่มีราคาผลผลิตที่ดีกว่า และความต้องการของตลาดในเรื่องกาแฟ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนที่นิยมบริโภคกาแฟ ทำให้คนในชุมชนจึงหันมาให้ความสนใจกับการปลูกกาแฟ ในช่วงเวลาระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา เสาารยังไม่ได้เป็นที่รู้จักของคนในชุมชน ทำให้ชุมชนจึงมีการปลูกกาแฟและเมืองเท่านั้นที่เป็นรายได้ให้กับคนในชุมชน อย่างเช่นครอบครัวของพินิดที่เริ่มปลูกกาแฟมาตั้งแต่ในช่วงแรกๆ ที่โครงการหลวงเข้ามาแนะนำให้ปลูก โดยพินิดให้ข้อมูลว่าในช่วงเวลานั้น รายจ่ายของครอบครัวมีมากประกอบการผลิตเมืองไม่พอกับรายจ่าย เนื่องจากที่บ้านมีอาชีพการทำสวนเมืองเพียงอย่างเดียวไม่มีการปลูกพืชชนิดอื่นร่วมด้วย ทำให้รายรับจึงมาจากแค่การขายเมือง ซึ่งหากต้องการขายเมืองให้ได้มากจำเป็นต้องมีคนงานมาช่วยเก็บและนำมาผลิตขาย แต่ในครอบครัวมีกัน 3 คน พ่อ แม่ ลูก และลูกเรียนหนังสือในตัวเมือง ทำให้ไม่สามารถมาช่วยเก็บเมืองได้ นอกจากนี้การเก็บเมืองต้องใช้เวลา นาน และขั้นตอนแต่ละขั้นตอนนี้มีวิธีการผลิตที่ยุ่งยาก เช่น ในการนึ่งเมือง จำเป็นต้องหาพื้นมาไว้ใช้เยอะๆ ซึ่งไม่ที่จะนำมาทำพื้นที่หายาก และราคาเมืองไม่ได้แพงมาก ทำให้มีความคิดว่าหากลองมาปลูกพืชชนิดอื่นเสริมเข้าไปอาจทำให้รายได้เพิ่มขึ้น โดยลดการผลิตเมืองลง พินิดจึงเริ่มหันมาปลูกกาแฟ โดยช่วงปีแรกพินิดขายกาแฟได้ประมาณ 30,000 บาท ซึ่งพินิดบอกว่าคุ้มค่ามากกว่าการผลิตเมืองขาย มีโครงการมารับซื้อไม่ต้องไปหาตลาดเอง จากการพูดคุยกับพินิดในวันที่ 25 พฤศจิกายน 2552 เวลา 10.00น. พินิดพูดให้ฟังว่า

“...พี่ว่าการปลูกกาแฟมันก็ดีนะ เราไม่ต้องอะไรมากมายกับต้นกาแฟ แค่รดน้ำดินแค่นั้นอาจจะใส่ปุ๋ยบ้าง และราคามันดีกว่าเมือง อย่างเมื่อก่อนนี้จะได้ขายต้องใช้เวลา นาน

วิธีการผลิตมันมีหลายขั้นตอนและต้องหาอุปกรณ์ต่างๆ มาช่วยด้วย เช่น ดอก ไม้ฟันอะไรพวกนี้...”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า คนในชุมชนมีการปรับตัวรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมา มีการรับเอาสิ่งใหม่ๆ จากสังคมภายนอกเข้ามาในชุมชน เช่น การหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจที่เป็นความต้องการของตลาด แต่ขณะเดียวกัน ไม่ได้ละทิ้งพืชที่อยู่คู่กับคนในชุมชนมานานอย่างเมี่ยง ยังคงมีการยึดอาชีพนี้ เพียงแต่ลดการผลิตเมี่ยงลงและหันมาปลูกพืชชนิดอื่นเพิ่มเข้าไปในพื้นที่เดียวกัน ทำให้คนในชุมชนสามารถดูแลพืชได้อย่างทั่วถึงในพื้นที่ที่เดียวกัน มีการใช้พื้นที่อย่างคุ้มค่า

รูป 3.17 ต้นกาแฟ

3.7 สรุป

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาในชุมชนบ้านขุนลาว โดยเฉพาะเรื่องของเมี่ยงที่เป็นพืชเศรษฐกิจหลักของคนในชุมชนได้ลดบทบาทความสำคัญลง เนื่องจากในปัจจุบันมีพืชชนิดอื่นที่เป็นความต้องการของตลาดมากขึ้น เช่น กาแฟ อ้อย เสาวรส เป็นต้น ในการเป็นสินค้าส่งออก ทำให้พืชดั้งเดิมถูกลดความต้องการของตลาดลง นอกจากนี้รัฐยังได้มีการสนับสนุนให้ปลูกพืชเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น เพื่อเพิ่มการส่งออกสินค้าทำให้กลุ่มเกษตรกรหันมาปลูกพืชเหล่านี้มากขึ้นเนื่องจากราคาผลผลิตที่สูงขึ้นตามมา

“เมี่ยง” เป็นพืชที่อยู่คู่กับชุมชนบ้านขุนลาวมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน คนในชุมชนทุกครัวเรือนจะมีอาชีพทำสวนเมี่ยง พื้นที่ในชุมชนจึงมีเมี่ยงเป็นแหล่งรายได้หลักของครอบครัว การจัดสรรพื้นที่ปลูกเมี่ยง ส่วนใหญ่จะมีการเข้ามาจับจองบุกเบิกพื้นที่ตั้งแต่รุ่นปู่ย่าและเป็น

มรดกตกทอดจนมาถึงปัจจุบัน หรือบางครอบครัวอาจมีการซื้อที่ดินในการปลูกเลี้ยงเพิ่ม ทำให้คนในชุมชนจะมีที่ดินปลูกเลี้ยงในหลายพื้นที่แต่อยู่ในอาณาเขตบ้านขุนลาว ชาวบ้านจะเรียกพื้นที่ปลูกเลี้ยงว่า “สวนเลี้ยง” ในหนึ่งสวนจะมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 20 ไร่ ซึ่งชาวบ้านจะปลูกเลี้ยงในบริเวณพื้นที่ป่า การเก็บใบเลี้ยงจะเก็บปีละ 3 ครั้ง คือ ระหว่างเดือนเมษายน-พฤษภาคม ระหว่างเดือนสิงหาคม-กันยายน และระหว่างเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ส่วนใหญ่จะใช้สมาชิกในครัวเรือนช่วยกันเก็บ โดยจะมีพ่อค้ามารับซื้อในชุมชน ดังนั้นการทำสวนเลี้ยงในชุมชนจึงมีประวัติที่ยาวนาน เนื่องจากเป็นอาชีพที่สืบทอดต่อๆ กันมาของบรรพบุรุษในชุมชน ชาวบ้านสามารถพึ่งพิงป่าในการประกอบอาชีพและสร้างรายได้ให้กับครอบครัว

ปัจจุบันความต้องการบริโภคเลี้ยงได้ลดลงตามกาลเวลา เนื่องจากการมีอาหารที่ให้เลือกบริโภคมีมากขึ้น ส่งผลให้คนในชุมชนที่ประกอบอาชีพทำสวนเลี้ยงได้รับผลกระทบที่ตามมา เพราะกลุ่มคนเหล่านี้มีอาชีพหลักคือ การทำสวนเลี้ยง เมื่อไม่มีกลุ่มผู้บริโภคกลุ่มคนที่เป็นผู้ผลิตไม่สามารถจะผลิตสินค้าเพื่อนำมาขายได้ นอกจากนี้ปัญหาที่คนในชุมชนต้องประสบ คือ การขาดแคลนแรงงานทำสวนเลี้ยง เพราะเด็กในชุมชนส่วนใหญ่จะเข้ามาเรียนหนังสือในตัวเมือง และหางานทำในตัวเมือง ทำให้ไม่มีกลุ่มคนที่จะไปทำอาชีพสวนเลี้ยงต่อจากรุ่นพ่อแม่ และกลุ่มคนที่ยังคงประกอบอาชีพทำสวนเลี้ยงในปัจจุบันยังคงมีแค่รุ่นพ่อแม่เท่านั้น ซึ่งหากหมดกลุ่มคนในวัยนี้ไปอาชีพการทำสวนเลี้ยงในพื้นที่อาจไม่มีเช่นเดียวกัน จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาในชุมชน ทำให้คนในชุมชนจำเป็นต้องมีการปรับเพื่อรับกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมา เพื่อให้ยังสามารถดำเนินวิถีชีวิตเช่นเดิมได้ ซึ่งการปรับตัวของคนในชุมชนสามารถแบ่งได้ 2 รูปแบบคือการปรับตัวจากภายในชุมชน และการปรับตัวจากภายนอกชุมชน

การปรับตัวจากภายในชุมชน คือ คนในชุมชนมีการปรับตัวจากภายในชุมชนตนเอง มีการหารายได้เสริมจากการทำอาชีพสวนเลี้ยง ซึ่งคนในชุมชนปรับตัวโดยการทำไม้กวาด และปลูกไม้ดอกไม้ประดับขาย เพื่อนำเงินมาจุนเจือครอบครัว

การปรับตัวจากภายนอกชุมชน คือ คนในชุมชนมีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังมีหน่วยงานที่เข้ามาให้การสนับสนุนกับกลุ่มคนในชุมชน คือ โครงการหลวงห้วยน้ำริน การปรับตัวจากภายนอกของคนในชุมชน คือ คนในชุมชนหันมาปลูกพืชตามความต้องการของตลาดมากขึ้น จากการส่งเสริมของโครงการหลวง เช่น กาแฟ และเสาวรส เป็นการเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชนมากขึ้น แต่ขณะเดียวกันคนในชุมชนไม่ได้ละทิ้งการทำสวนเลี้ยง เพียงแต่เพิ่มการผลิตมากขึ้นโดยหันมาปลูกพืชตามความต้องการของตลาดเพื่อความอยู่รอดภายในชุมชน เพราะตลาดเลี้ยงที่แคบลง กลุ่มคนที่นิยมบริโภคเลี้ยงเพียงไม่กี่กลุ่ม

ทำให้ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนที่จำเป็นต้องหาอาชีพเสริมเข้ามาทดแทนการทำสวนเมี่ยงที่เป็นอาชีพหลักเพียงอย่างเดียว

ดังนั้นเพื่อให้เห็นถึงรายได้ทางเศรษฐกิจของพืชที่คนในชุมชนปลูกหรือสินค้าที่ชุมชนผลิต อาจสรุปได้ดังนี้

ตาราง 3.3 พืชหรือสินค้าในชุมชน

พืช/ สินค้าในชุมชน	รายได้เฉลี่ยต่อปี/ บาท
ไม้กวาด	25,000
ไม้ดอกไม้ประดับ	12,000
เสาวรส	65,000
กาแฟ	40,000
เมี่ยง	45,000

ที่มา: การสัมภาษณ์จากคนในชุมชน